

Minister van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit

██████████
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG

Datum: 19 april 2018

Betreft: *Aanbieding jaarverslag 2017 & uitvoeringsagenda 2018 van het Programma naar een Rijke Waddenzee en het jaarverslag van de transitie van de mosselvisserij in de Waddenzee 2017*

Bijlagen: 3

Geachte ██████████,

Met enthousiasme bieden wij u hierbij het Jaarverslag 2017 en de Uitvoeringsagenda 2018 aan van het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW).

Het Programma naar een Rijke Waddenzee is een samenwerkingsverband tussen overheden, natuurorganisaties en gebruikers van de Waddenzee. Gezamenlijk hebben zij de ambitie om de Waddenzee als natuurgebied sterker en veerkrachtiger te maken, maar tegelijk in het besef dat het hele Waddengebied ook als woon- werk- en recreatiegebied 'economisch' gezond moet zijn.

Het programma is in 2010 gestart met een streefbeeld voor 2030; het realiseren van een Rijke Waddenzee, voor natuur én voor de mensen die er wonen, werken en recreëren.

Voor de periode 2015 – 2018 heeft u als hoofdverantwoordelijke voor dit programma, zich verbonden aan het programma samen met de minister van Infrastructuur en Waterstaat, de drie verantwoordelijk gedeputeerden van de Waddenprovincies en de directeuren van de Coalitie Wadden Natuurlijk (samenwerkende natuurorganisaties). De organisaties tezamen hebben zich bereid verklaard medeverantwoordelijkheid te willen dragen voor de sturing en financiering van het programma.

De belangrijkste opdracht van het programma is: *"het stroomlijnen en bundelen van bestaande initiatieven voor natuurherstel en verduurzaming van het medegebruik van de Waddenzee en (waar nodig) het geven van een extra impuls aan het realiseren van nieuwe initiatieven."* Naast natuurherstel gaat het daarbij ook om het versterken van initiatieven gericht op een duurzame Waddeneconomie passend bij de status van het gebied als Werelderfgoed.

Op basis van een Programmaplan PRW 2.0 zijn er negen strategieën waarlangs PRW de komende periode werkt aan het gezamenlijke Streefbeeld voor een Rijke Waddenzee. Voor elk jaar wordt er een Uitvoeringsagenda opgesteld met concrete projecten die bijdragen aan het Streefbeeld. Het Jaarverslag 2017 is een verantwoording van de Uitvoeringsagenda 2017.

In het afgelopen jaar heeft PRW in samenwerking met tal van partijen in het Waddengebied mooie resultaten kunnen bereiken. Dat begon in januari al met een integrale vogeltelling van de Arctische-kust tot aan Zuid-Afrika. Daarnaast is er veel werk verzet om de onderwaternatuur van de Waddenzee meer op de kaart te krijgen en te verbeteren. De (her)ontdekking van de platte oester was daarin een mooi hoogtepunt. In 2017 is er ook nadrukkelijker gezocht naar de verbinding met cultuur. Zo heeft PRW in samenwerking met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed een pilot gestart om scheepswrakken te beschermen via natuurlijke riffen. Ook is er geïnvesteerd in de ontwikkeling en samenwerking op het gebied van het toerisme. Ondermeer door een programmatische aansturing van een beleefplek in Paesens-Moddergat en actieve betrokkenheid bij *Sense of Place*. Verder zijn er concrete stappen gezet richting een Dark Sky Werelderfgoed Waddenzee. De sleutel voor succes is het verbinden van inmiddels 44 partijen (bedrijven, overheden, natuurorganisaties). Dit zal resulteren in (nog) minder lichtuitstoot in het Waddengebied. Samen met vissers, natuurorganisaties en de overheid zijn er goede stappen gezet in de begeleiding van de meerjarenafspraken met betrekking tot de mosselvisserij, garnalenvisserij en handkokkelvisserij in de Waddenzee. Bovendien is er ook (mee)gewerkt aan lange termijn-ontwikkelingen, zoals de Gebiedsagenda Waddenzee 2050 en er is een verkenning afgerond naar de stappen die we nu moeten zetten voor een duurzame bereikbaarheid van het Waddengebied in 2030. Trilateraal is er gewerkt aan een actieplan voor broedvogels en aan het concept Swimway, wat onderdeel zal zijn van de Trilaterale Ministersconferentie op 17 en 18 mei.

Naast de verantwoording over 2017 doen wij u ook de Uitvoeringsagenda 2018 toekomen. De afgelopen paar jaar heeft ons geleerd dat natuurherstel en verduurzaming van het (economisch) medegebruik alleen te realiseren zijn met enthousiasme, goede ideeën en betrokkenheid van bewoners, gebruikers en overheden tezamen, waarbij tegelijk respect is voor ieders bevoegdheden, belangen en zorgen. PRW speelt daarbij een stimulerende en verbindende rol op weg naar een Rijkere Waddenzee voor natuur én mens.

Het huidige programmaplan 2014-2018 van het Programma naar een Rijke Waddenzee gaat nu zijn laatste jaar in. Een enerverend jaar met de komst van een Gebiedsagenda 2050, de verkenning naar een beheerautoriteit Waddenzee en een evaluatie van het huidige programma. In die dynamiek blijft het programma haar rol vervullen en meewerken aan de verrijking van het Waddengebied

Namens het Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee¹,

Hoogachtend,

Voorzitter

Secretaris

¹ Het Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee is, namens het Regiecollege Waddengebied, verantwoordelijk voor de regievoering op de uitvoering van de Samenwerkingsagenda Beheer. Daarnaast fungeert het Opdrachtgeverscollectief als een raad van toezicht voor het Programma naar een Rijke Waddenzee en is verantwoordelijk voor de totstandkoming van het Programmaplan 2014-2018, de vaststelling van de jaarlijkse Uitvoeringsagenda, de begroting en het jaarverslag, en de bewaking van de 'koers' van het programma. Dit opdrachtgeverscollectief bestaat uit de regioambassadeur van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat & Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, de gedeputeerde van Fryslân (namens de drie Waddenprovincies), de directeur van Staatsbosbeheer (namens de Coalitie Wadden Natuurlijk), burgemeester van Vlieland (namens de Waddeneiland- en Waddenkustgemeenten), de voorzitter van het Regiecollege Waddengebied (als adviseur) en de Hoofdingenieur Directeur van Rijkswaterstaat (mede namens het Ministerie van Infrastructuur en Milieu) en tevens voorzitter.

Een afschrift van deze brief gaat naar het Opdrachtgeverscollectief:

- Minister van Infrastructuur en Waterstaat
- Minister van Economische Zaken en Klimaat
- Gedeputeerde Staten van Noord-Holland
- Gedeputeerde Staten van Fryslân
- Gedeputeerde Staten van Groningen
- Directeur Staatsbosbeheer
- Directeur Vogelbescherming Nederland
- Directeur Natuurmonumenten
- Directeur Waddenvereniging
- Directeur Stichting Wad
- Directeur Landschap Noord-Holland
- Directeur It Fryske Gea
- Directeur Groninger Landschap

Bijlagen:

- 1) Jaarverslag PRW 2017
- 2) Jaarverslag Mosseltransitie 2017 (onderdeel van PRW)
- 3) Uitvoeringsagenda PRW 2018

JAARVERSLAG 2017

MOOI WERK MOOI WAD

PROGRAMMA NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE

WADDENZEE
WERELDERFGOED

INHOUD

WOORD VOORAF	4
DOEL EN OPDRACHT	6
OPVALLENDE RESULTATEN 2017	8
STRATEGIE 1. <i>Verduurzaming visserij en natuurontwikkeling</i>	10
STRATEGIE 2. <i>Completeren voedselweb: biobouwers en vissen</i>	14
STRATEGIE 3. <i>Vogels, flyway en verbeteren broedsucces</i>	18
STRATEGIE 4. <i>Verzachten randen vaste wal en natte wad</i>	20
STRATEGIE 5. <i>Sedimenthuiscouping voor veiligheid en biodiversiteit</i>	24
STRATEGIE 6. <i>Verduurzaming havens, scheepvaart en vaargeulmanagement</i>	26
STRATEGIE 7. <i>Eems-Divlans Estuarium</i>	30
STRATEGIE 8. <i>Duurzaam Waddenbeheer Werelderfgoed</i>	32
STRATEGIE 9. <i>Effecten van externe invloeden en Overig</i>	36
OVERIG	38
COMMUNICATIE	39
PROGRAMMA-ORGANISATIE	40
COLOFON	41

WOORD VOORAF

HET IS VEELBETEKENEND DAT DE WADDENZEE EIND 2016 IS UITGEROEPEN TOT HET MOOISTE NATUURGEBIED VAN NEDERLAND. BEHALVE IN NEDERLAND IS DE WAARDE VAN HET WADDENGEBIED OOK INTERNATIONAAL HERKEND EN ERKEND. HET IS AANGEWEZEN ALS NATUURLIJK WERELDERFgoed DOOR UNESCO.

Het is een fascinerend gebied. De openheid, het spel van eb en vloed, water en wind, zand en wolkenluchten is imponerend. Als mens voel je je klein in die machtige ruimte met de beweging van de elementen en een grote natuurlijke dynamiek. Maar die rijkdom heeft in de loop der tijden ook denken opgelopen als gevolg van menselijk handelen of gebruik. Wie beter kijkt, ziet dat het ecosysteem van de Waddenzee onder druk staat. De van nature aanwezige rijkdom vertoont gaten, schakels ontbreken en soorten zijn verdwenen of nemen in aantal af.

De natuur en de wildheid staan onder druk en het herstel van het Waddenecosysteem als geheel blijft een grote opgave. Ook het menselijk gebruik staat onder druk. De natuurlijke bewegingen in de morfologie van de Waddenzee beïnvloeden de vaarroutes en de visserij ervaart fluctuaties in hun vangsten en het ontbreken van soorten.

Het Waddengebied stelt ons voor bestaande en nieuwe vraagstukken waar we gezamenlijk onze schouders onder moeten zetten. Bewoners, gebruikers, beheerders, bestuurders en beleidsmakers willen dat ook. Om gezamenlijk de goede stappen te zetten naar een rijke Waddenzee voor mens en natuur is extra steun en inzet nodig. Het Programma naar een Rijke Waddenzee vervult daarin een belangrijke rol.

In het afgelopen jaar zijn aansprekende resultaten geboekt in dat perspectief. Deze vormen van bijdragen aan de ontwikkeling van lospekketten voor scholen, uitwisseling van kennis tussen vissers, wetenschappers en natuurbeheerders, tot inzicht ontwikkelen in de natuurlijke rijkdom van de Waddenzee en het vergroten van bewustwording bij het publiek over het Waddengebied.

Tegeijker tijd zijn ook de lacunes in kennis en ecosysteem duidelijker op tafel gekomen. Daarbij vallen op de urgentie om belanghebbenden beter bewust te maken van wat nodig is voor een vaerkrachtige waternatuur, het op een meer duurzame leest schoeien van transport- en vaarsystemen en het beschikbaar maken van kansen voor beter functionerende zout-zout-overgangen.

Het Programma naar een Rijke Waddenzee wil door zijn diverse aanpak een belangrijke schakel vormen tussen beleid en beheer om een bijdrage te leveren aan een Rijke Waddenzee. Een zee met families tuimelaars, een gezonde vlistand, veel meer wadvogels en schelpdierrijken in overvloed. Een sterke schakel in de internationale trekroutes van vogels en vissen. Een plek waar de mens van harte welkom is als omwonende, genietter en bezoeker met een op de natuur afgestemde duurzame economie.

Voor het Programma naar een Rijke Waddenzee gaat de toegezonde financiering voor de periode 2014-2018 zijn laatste jaar in. Een eeuwenoud jaar met de komst van een Gobiëdsagenda 2050, de verkenning naar een beheerautoriteit Waddenzee en een evaluatie van het huidige programma. In die dynamiek blijft het programma haar rol vervullen en meewerken aan de verrijking van het Waddengebied, met waardering voor de inzet van de medewerkers van het Programma naar een Rijke Waddenzee en dank aan de opdrachtgevers Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Rijkswaterstaat, Waddenprovincies en de Coalitie Wadden Natuurlijk.

Tot slot, wordt u veel plezier gewenst om verder kennis te nemen van de bereikte resultaten in dit Jaarverslag.

Piet Winterman, voorzitter Coalitie Wadden Natuurlijk

Erica Slomp, voorzitter van het Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee

DOEL EN OPDRACHT

De twee belangrijkste doelen voor het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) zijn:

- De natuur in de Waddenzee te versterken
- Transitie naar duurzaam (economisch) medegebruik faciliteren

Zo werken we richting het streefbeeld van een Rijke Waddenzee. Het streefbeeld van een Rijke Waddenzee (zie kader) is geen vaststaand einddoel, maar de richting waarlangs natuurherstel en duurzaam medegebruik worden vormgegeven. Dat doen we niet alleen voor de natuur, maar ook voor een vitale toeristische sector, een duurzame visserijsector en andere economische sectoren. PRW geeft invulling aan de ecosystem based approach die UNESCO adviseert om de unieke bijzondere waarden (outstanding universal values) van het Natuurlijk Werelderfgoed Waddenzee te behouden en te versterken. PRW werkt dus met tal van partijen aan een Rijke Waddenzee voor natuur (ecologie) én mens (economie).

In de praktijk jaagt het programma projecten, plannen, ideeën, innovaties en initiatieven aan. De eindverantwoordelijkheid van initiatieven en plannen blijft wel bij de bestaande organisaties. PRW is dan het zetje om het radenwerk weer op gang te brengen. Daarmee acteert het programma tussen beleid, uitvoering en beheer in, binnen de beleidsterreinen van: ecologie, economie, kustveiligheid en waterkwaliteit.

Dit resulteert in de volgende werkwijze van PRW:

- Ontwikkelen van (uitvoeringsgerichte) projecten
- Aanjagen van (al dan niet) lopende projecten en initiatieven
- Faciliteren van coalities van beleidsmakers, beheerders en wetenschappers; van overheid, natuurorganisaties en bedrijfsleven
- Verbinden van kennis en zo nodig op gang brengen van onderzoek
- Rollen in de beleidsvoorbereiding op specifieke onderwerpen (zoals beheer)
- Begeleiding transities door actieve ondersteuning van convenanten

Een netwerkorganisatie kan alleen maar succesvol zijn als het met de omgeving meebeweegt in het veld met het heldere doel van een Rijke Waddenzee voor ogen. Daarbij leert PRW van de opgedane kennis en ervaringen. Zo kunnen onder het motto 'leren door doen' nieuwe stappen gezet worden.

Voor de periode 2015-2018 fungeert het Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee (OBW) als formele raad van toezicht van het programma. In het OBW hebben de Rijksoverheid (Rijkswaterstaat en de Ministeries van Economische Zaken en Klimaat, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en van Infrastructuur en Waterstaat), de drie Waddenprovincies, de Coalitie Wadden Natuurlijk en de Waddenzee- en Waddenkustgemeenten zitting. Het OBW stelt de jaarlijkse uitvoeringsagenda vast en houdt zicht op de juiste koers.

KERNTAKEN PRW:

VAN BELEID NAAR UITVOERING (EN VICE VERSA)

Ondersteunen van partijen om projecten gereed te maken voor uitvoering.

VERBINDEN VAN PARTIJEN, INITIATIEVEN EN KENNIS

Begeleiden van verduurzamingstrategieën, overzicht creëren, samenhang aanbrengen, informatie uitwisselen, kennis bijeen brengen.

AANJAGEN INNOVATIE

Inzet versnellingsbudget, durven inzetten op kansen leren door te doen.

RICHTING GEVEN EN ABERENDEN

Bijdragen aan (langjarige) programmering van herstelprojecten en duurzaam medegebruik (niet de verantwoordelijkheid overnemen), natuurambitie stellen, identificeren van knelpunten en kansen voor herstel benoemen.

DRAAGVLAK CREEREN

Betrokken omgeving, bewustmaken, verzorgen dialoog.

STREEFBEELD RIJKE WADDENZEE 2030

1. HET VOEDSELWEB IS IN EVENWICHT
2. EEN GEZOND WATERSYSTEEM
3. DE WADDENZEE ALS VEILIGE PLEK
4. DE WADDENZEE ALS ONMISBARE SCHAKEL VOOR VOGELS EN VISSEN
5. ONDERNEMEN MET WERELDERFgoedKLASSE

OPVALLENDE RESULTATEN 2017

Dit is een overzicht van resultaten waar PRW een rol in heeft gespeeld. Soms op de voorgrond door te initiëren en te agenderen, soms op de achtergrond door te faciliteren en kennis in te brengen. Voor alle resultaten geldt dus dat ze dankzij de inzet en inbreng van een groot aantal betrokken partijen zijn gehaald.

15 februari WERELDERFgoedLOGO

De samenwerkende beheerders in het Waddengebied maken vanaf 2017 ook gebruik van het Werelderfgoedlogo. Zo is er één herkenbare uitstraling.

8 maart SWIMWAY

Vissen moeten weer vrij kunnen trekken van zoet- naar zoutwater en andersom. Begin 2018 was er een trilaterale workshop over in Hamburg, maar nu komt het ook bij het grote publiek door een opinieartikel in het Friesch Dagblad.

6 april STARBARNEN

De Waddenzee is een van de beste plekken om sterren te bekijken. Speciale sterrenschuren (starbarnen) kunnen dit tot een onvergetelijke ervaring maken.

8 mei DARK SKY

Het uitvoeringsprogramma Dark Sky Werelderfgoed is afgerond en in uitvoering. Via diverse maatregelen zal de lichtuitstoot worden gereduceerd. Daarnaast tal van andere zoals factsheets, een nachttuin en een symposium.

28 juni SCHEEPSWRAKKEN

Kun je met natuur ook cultureel erfgoed in de Waddenzee beschermen? In de zomer van 2017 is een proef gestart om scheepswrakken uit de VOC-tijd te beschermen met schelpdieren.

12 juli BELVEDERE

Viak voor de vakantie verscheen, in samenwerking met marketingorganisaties en Sense of Place, een speciale kaart met de verhalen achter wat je ziet, voelt en beleeft rondom de Waddendijk.

8 augustus MONITORING

Het consortium dat een monitoringsfuk gaat realiseren in de oostelijke Waddenzee staat. Een verkenning van PRW naar het zichtbaar maken van de visvangsten heeft tot verdere samenwerking geleid met NIOZ en Ecomare.

6 november ONDERWATERNATUUR

PRW organiseert een Ontwikkeltafel met belanghebbenden om meer urgentie te geven aan de ontwikkeling van een veerkrachtige onderwaternatuur in de Waddenzee. visserij.

24 november PLASTIC

Evaluatie van het actieprogramma plastic uit de Waddenzee. Hoewel zaken nog beter kunnen, pakken beheerders steeds actiever en meer in gezamenlijkheid het plastic probleem aan.

JANUARI

FEBRUARI

MAART

APRIL

MEI

JUNI

JULI

AUGUSTUS

SEPTEMBER

OCTOBER

NOVEMBER

DECEMBER

10 januari KANSENKAART RANDEN VAN HET WAD

Zoet-zout-overgangen zijn een belangrijk onderdeel van het streefbeeld van een Rijke Waddenzee. De integrale kansencarta voor het hele Waddengebied trok veel aandacht.

17 februari VISSERIJ & WETENSCHAP

Wie weet nu het meeste van de Waddenzee? Gelukkig ging het bij een speciale bijeenkomst niet om die vraag, maar juist om het delen van kennis tussen vissers en wetenschappers.

14 januari

VOGELS

2017 begon goed met telling langs de Oost-Atlantische Flyway. 1.500 vogelsoorten in ruim 30 landen tellen in paar weken tijd miljoenen vogels. Het doel: inzicht krijgen.

24 mei SYMPOSIUM

Hoe Rijk is de Waddenzee? Die vraag stond centraal tijdens een speciaal symposium. Vissers vertelden bijvoorbeeld over de onderwaternatuur en een verrassende puzzel zorgde voor meer inzicht in morfologie.

24 en 25 juni DAG VAN HET WAD

Samen met ondernemers, marketingorganisaties, beheerders en natuurverenigingen werd in 2017 voor de tweede keer het verjaardagsfeestje gevierd van Werelderfgoed Waddenzee.

8 juli ERECODE

Voor het eerst is er een zoekkaartje waar je in één oogopslag kunt zien waar je belangrijke natuurwaarden aantreft in het Waddengebied. En hoe je met de Erecode de rust voor de natuur bewaart.

25 september LESPAKKET

Exact 43 scholen in Noord-Holland doen mee aan een lespakket over de Razende Bol. Ze leren spelenderwijs om te gaan met natuur en recreatie. Jaren hiervoor aangejaagd vanuit PRW.

17 oktober KOKKELS

Het kokkelbestand daalt al jaren en bereikt waarschijnlijk in 2018 een kritieke grens. PRW begeleidt de gesprekken voor de juiste balans tussen visserij en natuurontwikkeling.

26 oktober

PLATTE OESTER

De platte oester is terug in de Waddenzee. Jarenlang werd gedacht dat de soort was uitgestorven. De voorzet wordt breed uitgelicht in sal van media. Daarna komen diverse tips binnen over andere plekken.

14 december DUURZAME

BEREIKBAARHEID 2030 Er zijn volop kansen voor het verduurzamen van de bereikbaarheid van het Waddengebied. Een groot aantal betrokken partijen heeft ze in beeld gebracht in een inspiratiedocument en acties geprioriteerd.

- KANSEN VOOR NATUURHERSTEL DOOR RUST OP DE BODEM
- MONITORING NAAR NATUURONTWIKKELING
- MODERNE KLEINSCHALIGE, REGIO GEBONDEN DUURZAME VISSERIJ IN EEN RIJKE WADDENZEE

Strategietrekker: Ronald Lanfers

STRATEGIE I.

VERDUURZAMING VISSERIJ EN NATUURONTWIKKELING

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

De strategie verduurzaming visserij richt zich op herstel van het voedselweb en de biobouwers door de ontwikkeling van een duurzame en economisch gezonde visserijsector passend bij de Waddenzee. De belangrijkste middelen zijn:

- Reductie van de invloed van de bodemberoerende visserij (o.a. door instellen beschermde gebieden) en verbetering van technieken
- Aanjagen van innovaties om de visserij verder te verduurzamen
- Versterken van kleinschalige visserij (duurzame Werelderfgoedvisserij)

In deze strategie treedt het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) vooral op als aanjager, ondersteuner van de transitieprocessen en als intermediair. In deze rol werkt PRW aan (de uitvoering van) afspraken tussen de sector, overheden en natuurorganisaties.

Transitie mosselzaadvisserij

PRW begeleidt de afspraken van het Mosselconvenant en coördineert de uitvoering. De uitgebreide vooringsrapportage over de transitie van de mosselzaadvisserij kent een apart jaarverslag. Hieronder een kort resumé.

Sinds het begin van de metingen in 1992 is er niet zoveel mosselzaad geregistreerd in het voorjaar: ruim 70 miljoen kilogram.

De vissers uit Zeeland hebben in totaal 37 miljoen kilogram opgevist en uitgezaaid op de mosselpercelen in de Waddenzee. In tegenstelling tot 2016 is er in de zomer van 2017 géén nieuw mosselzaad geboren. Daarom is er in het najaar besloten om niet op mosselzaad te gaan vissen. Door vroege najaarsstormen is veel van het op de kweekpercelen uitgezaaide zaad weer vernietigd.

In 2017 is met name gewerkt aan:

- Derde transitie stap mosselvisserij
- Pilot van mosselkweek op de Noordzee
- Studie naar de sociaal economische situatie mosselsector

De derde transitie stap

De derde transitiestap blijkt een lastig stap te zijn om te maken. Dit heeft ondermeer te maken met de interactie die er is met de garnalenvisserij. Op bestuurlijk niveau dient hierover een knoop te worden doorgehakt. Het ziet er dan naar uit dat in de loop van 2018 de derde transitiestap een feit kan worden.

Pilot mosselkweek Noordzee

Uit een pilot blijkt dat de Noordzee een interessante plek kan zijn voor mosselkweek. Een belangrijke vervolgstap is het vormen van een consortium. Daar wordt nu aan gewerkt.

Sociaal economische situatie mosselsector

Tenslotte is er ook onderzoek gedaan naar hoe het er voorstaat in de mosselsector sinds het convenant. De resultaten laten

zien dat het gebruik van MZI's (mosselzaadvanginstallaties) tot hogere kosten heeft geleid maar ook tot meer samenwerking. Tegelijkertijd kon er meer mosselzaad worden gewonnen dan in de situatie zonder convenant en MZI's. Zeker bij mindere jaren. De importen van mosselen uit Duitsland van de laatste twee jaren hebben het financiële resultaat bij een aantal bedrijven wel onder druk gezet.

Transitie garnalenvisserij

De garnalenvissers hebben eind 2016 de nieuwe vergunning in het kader van de wet Natuurbescherming gekregen. Belangrijk is dat de vergunning een geldigheidsduur heeft van zes jaar. Deze lange doorlooptijd maakt het voor de sector mogelijk om te investeren in nieuwe, meer duurzame vistechneken.

De garnalensector heeft in 2017 het verduurzamingsplan vastgesteld. Dit plan omvat de technische maatregelen die in gezamenlijkheid een bijdrage leveren aan de ambitie om de visserij-impact van de garnalenvisserij op de Waddenzee te halveren.

Het pakket bestaat uit een aantal maatregelen zoals de stapsgewijze vergroting van de maaswijdte (minder bijvangst), beperking van de vistijd en de ontwikkeling van lichtere tuigen (brandstof en bodem). Het plan kent ook een aantal ambities die nader onderzoek en technische innovaties vereisen voordat ze inpasbaar zijn. Dat gaat dan bijvoorbeeld om aanpassingen aan het net of de verwerking aan boord die moeten leiden tot een betere overleving van de bijvangst.

Alle schepen zijn inmiddels uitgerust met een blackbox systeem. Helaas blijkt de dataregistratie van een van de twee gangbare modellen niet goed op orde. De visserijsector en het ministerie van LNV werken met de leverancier aan een oplossing. Ook wordt er gewerkt om het zelfbeheer door de sector beter van de grond te krijgen. Er loopt nu samen met de NVWA (Nationale Voedsel en Warenautoriteit) een pilot.

Voor de opschaling van de beschermde gebieden heeft de visserijsector een plan ontwikkeld dat medio 2017 is gepresenteerd en op steun kan rekenen van de overheid en natuurorganisaties. De staatssteunvragen die door de Europese Commissie zijn gesteld over de Tenderregeling Garnalenvisserij, een belangrijk instrument voor de opschaling van de beschermde gebieden, zijn in 2017 nog niet afdoende beantwoord. Die vertraging vormt een risico voor de gestelde doelen.

Na een topjaar door de hoge garnalenprijzen en de hoge aanvoer in 2016 lag de omzet en aanvoer in 2017 een stuk lager, maar nog steeds een topjaar. Door de aanhoudende hoge prijs (bijna € 7,50 per kg) heeft met name de aanvoersector een heel goed jaar geëerd.

Transitie handkokkelsector

Het totale bestand aan kokkels in de Waddenzee is met een derde (32%) afgenomen ten opzichte van vorig jaar. In het voorjaar van 2016 was er nog een bestand van 364,3 miljoen kilogram vers gewicht. In het jaar 2017 komt de bestandsschatting significant lager uit: op 264,6 miljoen kilogram kokkels. De inventarisatie wordt jaarlijks uitgevoerd om te kunnen bepalen hoeveel er gevestigd mag worden. Daarnaast is het ook van belang voor de evaluatie van beheersmaatregelen en effectstudies in het kader van bijvoorbeeld Natura 2000 en de nieuwe Wet natuurbescherming.

Zoals het er nu naar uitziet zal 2018 door de grens zakken van een kokkelrijk jaar. Dit kan mogelijk leiden tot verdere beperkingen voor de kokkelvisserij op het Wad. Een en ander is afhankelijk van de nieuwe bestandsschattingen van Wageningen Marine Research.

De partijen van het meerjarenakkoord handkokkelvisserij zijn in 2017 gestart met de voorbereidingen voor de evaluatie van de afspraken in 2018. Daarbij is nagegaan of er voldoende informatie beschikbaar is voor de evaluatie. Geconstateerd is dat dit voor een groot deel wel het geval is, maar dat op het punt van verstoring van vogels en de invloed van de handkokkelaars op de beschikbaarheid van kokkels voor vogels in de beviste gebieden, additionele informatie gewenst is. De sector en de overheid hebben extra middelen beschikbaar gesteld om die kennisleemtes aan te vullen.

Japane oesters

De visserij op Japanse oesters gebeurt handmatig en op basis van tijdelijke experimentele vergunningen. In de afgelopen jaren is onderzocht of het rapen van oesters duurzaam kan worden ingepast en of deze soort een welkome extra aanvulling kan zijn op het inkomen en bestaan van de kleinschalige brede visserij in de Waddenzee. Omdat er geen vistuig wordt gebruikt, valt het oesterrapen niet onder de Visserijwet. Daarom wordt onderzocht hoe een afwegingskader onder de Wet Natuurbescherming kan worden ontwikkeld.

Vertegenwoordigers van de oesterrapers (Netvisserij), de Coalitie Wadden Natuurlijk (CWN) en de overheden zien een toekomst voor een beperkte oesterraapsector. Deze partijen werken aan overeenstemming over de wijze waarop de oestervisserij het beste kan worden ingepast.

Omdat er nog veel onzekerheden zijn, is gekozen om voor de beheersperiode (2019-2024) het oesterrapen onder voorwaarden (beperking open gebieden, beperkt aantal deelnemers) in te passen.

Het oesterrapen heeft een vlucht genomen en de aanvoer is gestegen van gemiddeld 30 ton in voorgaande jaren tot meer dan 80 ton in 2016. Het aantal oesterbanken en gemengde banken (oesters en mosselen) beslaan samen een oppervlakte van ongeveer 1500 hectare op de droogvallende platen. Het voorstel is om 1/3e deel van de minst kwetsbare delen van deze banken open te stellen voor de oesterrapers.

Demonstratievisserij

In 2016 is door PRW een advies voor het ministerie van EZ opgesteld over de mogelijke ontwikkeling van een aparte demonstratie-visserij. Dit advies is eind 2016 opgeleverd. In gesprekken met de vertegenwoordigers van de Waddenunit en het ministerie van LNV blijkt dat de oplossing zich mogelijk niet houdt tot de aanlandplicht die waarschijnlijk vanaf 2019 van kracht zal zijn voor deze visserij. De crux van de demonstratievergunning is dat je dan niets meer mag aanlanden. Omdat de demonstratievisserij nog steeds als visserijgerechtigd staat en ook vistuigen gebruiken die onder de visserijwetgeving staan, vallen ze ook onder de aanlandplicht.

De oplossing hiervoor is een derogatie, maar dat is uiteindelijk een politieke keuze. Het is nu aan de demonstratievisserij zelf om het onderwerp politiek te agenderen.

Waddervisserij van Werelderfgoedklasse

Samen met de Waddenacademie heeft PRW begin 2017 een ontmoetingsdag georganiseerd tussen wetenschappers en vissers. Aanleiding waren de resultaten van het Waddenhuisberaad uit 2016. De dag heeft geleid tot een betere verstandhouding, meer wederzijdse begrip en er is veel informatie uitgewisseld. In de zomer heeft PRW een financiële bijdrage geleverd aan de Dag van de Visserij die georganiseerd werd vanuit de Garnalefabryk in Paessens Moddergat. Het evenement, waar bijna alle vissers uit de regio aan deelnamen, trok ongeveer 1500 bezoekers en kreeg veel aandacht in regionale media. In het najaar is er een begin gemaakt met een project om visserijondernemers van Werelderfgoedklasse een publiek podium te bieden op een artistieke manier.

De ambitie is om de resultaten van dit project te koppelen aan Leuwarden Culturele Hoofdstad van Europa 2018 en de Trilaterale Ministersconferentie. De verschillende initiatieven dragen bij aan een beter beeld over visserij in Werelderfgoed Waddenzee.

HOOFDRESULTATEN STRATEGIE I IN 2018

- In de Waddenzee zijn nieuwe, reeds beproefde, locaties in beeld en beschikbaar als kweekperceel voor het mosselzaad van inplantinstallaties. Daarmee is aan een belangrijke voorwaarde voldaan voor een volgende transitiestap in de mosselvisserij.
- De garnalenvissers zijn in staat om onderling afspraken te maken over hun visserij-inspanning middels een beheerplan. Controle en monitoring vindt plaats via een blackbox systeem, waarbij de sector zelf verantwoordelijk is voor de naleving van de afspraken.
- Ook na 2018 houden de viskooien stand en wordt de transitie in de verschillende vissectoren doorgezet.
- De visserijsector zelf is de drijvende kracht achter de transitie naar een duurzame Waddervisserij. Daarbij heeft de kleinschalige visserij meer voet aan de grond gekregen en is er zichtbaar sprake van een afname van de garnalenwoot.
- Meerdere initiatieven zijn gestart met als doel om de Waddervisserij van Werelderfgoedklasse te promoten.
- Er vindt een betere bescherming van de bodem plaats door het sluiten van gebieden voor de gesleepte visserij. Deze gebieden zijn ruimtelijk goed op elkaar afgestemd.
- De commerciële en recreatieve exploitatie van de Japanse oester is in evenwicht met de draagkracht van het systeem en heeft geen significante impact op de natuurwaarden van de Waddenzee.
- De afspraken over het handkokkelvissen zijn vastgelegd in een nieuw meerjarenakkoord.

- NATUURLIJKE POPULATIES EN INTERACTIES TUSSEN SOORTEN
- NATUURLIJK ETEN EN GEGETEN WORDEN, VOLDOENDE VOEDSEL
- GESCHIKTE LEEFGEBIEDEN, DUWTJE IN DE RUG GEVEN EN MET RUST GELATEN

Strategietrekker: Michiel Eiret

STRATEGIE 2. COMPLETEREN VOEDSELWEB: BIOBOUWERS EN VISSEN

Bijdrage aan het Streefbeeld

De strategie 'completeren van het voedselweb' zet in op een voedselweb dat evenwichtig van opbouw is. Aan de top staan grote roofdieren zoals zeearend, haaien en zeehonden. Die kunnen alleen maar aan de top staan, omdat het van onder tot boven goed voor elkaar is in de keten. Bij deze strategie wordt er in de eerste plaats ingezet op kansen voor natuurherstel door gebieden met rust te laten en het goed volgen van de ontwikkeling. In tweede instantie gaat het om lokaal (op de beste plekken) ervaring op te doen met kleinschalige herstelprojecten en om het investeren in kennisontwikkeling.

STRATEGIE 2A: VOORTZETTEN KENNISONTWIKKELING BIOBOUWERS

Symposium

Hoe rijk is de Waddenzee? Dat was de centrale vraag tijdens een symposium in Nes en op de Waddenzee (Zoutkamperlaag) dat de Waddenacademie samen met PRW organiseerde. Hier kwamen zo'n 140 mensen op af. Het symposium liet de rode draad zien in alle kennis die er is. Verder kwam er duidelijkheid over feiten en fictie, en de bijeenkomst heeft gezorgd voor een groeiende bewustwording.

Zoegras

In voorgaande jaren was PRW zeer actief voor zoegrasherstel in de Waddenzee. Zo is er ondermeer een kansenkaart ontwikkeld, een onderzoek ondersteund naar de kiemkracht van zaden en een voorstel afgegeven om een kenniscommunity op te richten.

Rijkswaterstaat heeft dat initiatief opgepakt. Beheerders en onderzoekers zijn samen verder gegaan met leren-door-doen, onder meer bij Griend en Uithuizen. Er was fundamenteel onderzoek nodig, in het lab en buiten, naar de succesfactoren van zaaien. Geleidelijk krijgen beheerders dit nu in de vingers.

Onderwaternatuur

PRW wil samen met belanghebbenden de urgentie voor meer ontwikkeling van natuurwaarden onder water (het sublitoraal) vergroten. Hier liggen nog grote onontgonnen kansen voor het streefbeeld van een Rijke Waddenzee in 2030. In 2016 verscheen ondermeer de ecotopenkaart die meehielp aan het krijgen van een gezamenlijk beeld over de natuurwaarden in de Waddenzee.

Begin 2017 heeft dit een vervolg gekregen met een rapport en een interactieve kaart over de natuurlijke hotspots voor onderwaternatuur in de Waddenzee. Dit is waardevolle input voor de verschillende processen die er lopen om de oude beleidskaders te vervangen. Om hier meer richting aan te geven is er eind 2017 een ontwikkeltafel georganiseerd met gebruikers, beheerders, beleidsmakers en wetenschappers. Doel is om een gezamenlijke denklijn te ontwikkelen die als basis dient voor een maatschappelijk breedgedragen strategie voor ecosysteemverbetering. De verkregen inzichten waren ook bouwstenen voor adviezen van PRW voor de Verkenning Grote Wateren en de Gebiedsagenda Wadden 2050.

Verbeelding

De biodiversiteit onder water van de Waddenzee kunnen we meestal niet zien. Er zijn wel mooie beelden, op film en foto, maar het zijn flarden, momentopnamen. Terwijl het samenspel, het web van interactie, zo belangrijk is voor de Waddenzee. Daarom heeft PRW in samenwerking met de Waddenvereniging en diverse kennisinstellingen een driedimensionale illustratie laten tekenen. Deze wordt begin 2018 ondermeer gepresenteerd in het nieuwe Wadden Center op de Afsluitdijk.

Platte oester

PRW heeft in 2016 onderzoek gedaan naar de ecologische haalbaarheid en de sociaal-maatschappelijk wenselijkheid van een herintroductie van de platte oester in de Waddenzee. Bij beiden was het antwoord volmondig ja. Bij de vervolgstappen in 2017 bleek uiteindelijk dat een oesterraper al een lokale kende waar de platte oester voorkwam. Na onderzoek in het veld werd dit definitief bevestigd. Op dit moment wordt gewerkt aan een herstelprogramma, waar de ontdekte platte oesters ook een rol spelen.

De platte oester heeft een paar onderscheidende kenmerken waardoor dit schelpdier een belangrijke bijdrage kan leveren aan de biodiversiteit van het sublitoraal van de Waddenzee. Betrokken vissers erkennen dat herstel van een bronbestand prioriteit heeft. Daarna kan pas sprake zijn van slimme combinaties van herstel en oogst van dit culinaire topproduct.

Scheepswrakken

De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) beheert honderden scheepswrakken in de Waddenzee. Soms worden ze beschermd. Deze bescherming is nu kunstmatig. In 2017 zijn beide partijen een proef gestart om wrakken te beschermen met materialen waar uiteindelijk schelpdieren op kunnen groeien. Als er op deze manier inderdaad mosselbanken op de wrakken ontstaan, zijn ze extra beschermd en is de onderwaternatuur van de Waddenzee nog weer wat rijker geworden. Helaas bleek 2017 een slecht jaar qua zaadval. In 2018 volgt een nieuwe kans.

Onderwaterprofessor

Het ultieme doel is dat er een academische leerstoel komt voor de onderwaternatuur. Zover is het in 2017 niet gekomen. Dat was ook niet de verwachting. Wel zijn de eerste stappen gezet onder meer door het opstarten van een LivingLab met Van Hall Larenstein en de Hogeschool Zeeland. In 2017 hebben studenten de succes- en faalfactoren van een aquacultuur voor wadpielen onderzocht. Dit krijgt een vervolg in 2018 met een laboratoriumstudie. Voor vergunningen pielenwinning op de Waddenzee is een uitsterf beleid. We proberen voor de ondernemers alternatieven aan te reiken. Daarvoor is fundamentele studie naar de leefwijze van de wadpieler nodig. Het is aan de Hogescholen om dit vraagstuk nu verder uit te werken.

Bodemstructuren

De oorspronkelijke Waddenzee was rijk aan bodemstructuren, zwerfkeien, veenbanken en dode-schelpenbanken. Deze structuren helpen de biodiversiteit. Die situatie is er niet meer. De vraag die nog onvoldoende is opgelost is wat – al dan niet door actief ingrijpen – we aan structuren kunnen toevoegen? PRW heeft als tussenstap een praatplaat voor de dialoog hierover ontwikkeld. Dit kan de discussie aan zwengelen over wat voor de natuurwaarden van de Waddenzee een goede keuze is: niets doen of bijvoorbeeld aan de slag met hard substraat.

STRATEGIE 2B: VISSTRATEGIE ('KRAAMKAMER' EN ONDERDEEL VAN DE SWIMWAY)

Het gaat slecht met de vispopulaties in de Waddenzee. De kraamkamerfunctie staat onder druk. Soms kunnen vissen nog wel op andere locaties geschikt leefgebied vinden, maar voor steeds meer vissen is dit een groeiend probleem. Een deel van de vispopulaties is afhankelijk van omstandigheden die buiten de Waddenzee liggen.

PRW werkt daarom aan het concept van een Swimway, analoog aan de Flyway (vogels). Het gaat hierbij om een denkmodel om het systeem beter te begrijpen en om maatregelen voor herstel toe te kunnen passen. Het werken aan de Swimway doen we samen met Duitsland en Denemarken. Daarbij werkt PRW nauw samen met beheerders en onderzoekers, maar ook met vissers. We kijken op welke manier zij met hun kennis en expertise als dienstverlener ingezet kunnen worden binnen de beheer- en beleidsprocessen. In 2017 zijn flinke stappen gezet. Zo is er ondermeer een werkconferentie geweest over de vragen wie zich voor welk werkpakket gaat inzetten en met welke capaciteit.

Ook is er een trilateraal plan van aanpak 2018/2024 opgesteld voor de Swimway. De inhoud hiervan omvat onderzoek, monitoring, beleid, maatregelen en stakeholder management en educatie. Tijdens de trilaterale Ministersconferentie in 2018 is het uitvoeringsprogramma om de visstand te verbeteren klaar voor akkoord.

Monitoringsfuijk

PRW wil samen met de Waddenvereniging de verandering van de vispopulatie in de Waddenzee beter begrijpen. Daarom is er in 2017 gekeken naar de mogelijkheid om een monitoringsfuijk aan te leggen in de oostelijke Waddenzee. Naast het ecologische onderzoek naar de stand van de vissen, kan de monitoringsfuijk ook een belangrijke functie hebben als publieksvoorzichting. Aan de Vissers van de Kust en het NIOZ is opdracht gegeven om een pilot te gaan doen. Deze zal medio 2018 starten.

Eemsvissen in Beeld

Via een ingenieus systeem van ontvangers is er een onzichtbaar digitaal net over de Eems uitgespannen. Gezenderde vissen worden hier altijd geregistreerd. Zo vergroten we onze kennis en inzicht over de trekroute van vissen. Het is een project van Waterschap Hunze en Aa's en Hogeschool Van Hall Larenstein. PRW ondersteunt het project zowel inhoudelijk als financieel. Met name door de financiële injectie is het project in 2017 tot uitvoering gekomen. Bijkomend voordeel is dat de samenwerking met de Duitse waterbeheerders is geïntensiveerd. In 2017 zijn vooral in de binnenwateren interessante data opgehaald. Zo blijkt dat het stekelbaarsje hard voorbij zwemt aan onaantrekkelijke oevers en tot rust komt waar watergangen natuurvriendelijk zijn ingericht. De eerste resultaten over ruimtegebruik van vis in de Dollard worden in 2018 verwacht.

HOOFDRESULTATEN STRATEGIE 2 IN 2018

- Op basis van de monitoring van de natuurontwikkeling in de gesloten gebieden wordt nieuwe kennis opgedaan over de herstelcapaciteit van het systeem met bijzondere aandacht voor de biobouwers van het sublitoraal;
- PRW bespreekt over een geactualiseerde kanskaart voor herstel zeegras en biedt meerjarenperspectief op herstel;
- Vóórbande onderbouwing/kansen om beslot te nemen over de herintroductie van andere biobouwers, met bijzondere aandacht voor de platte oester;
- Het is duidelijk voor welke vissoorten en voor welke levensfase de Waddenzee van cruciaal belang is. Dit vormt de basis voor een verder ontwerp van een toekomstgerichte visstrategie;
- De visstrategie biedt handvatten voor handelingsstrategieën binnen deze en andere programma's. De visstrategie is trilateraal afgestemd;
- Er is meer zicht op de specifieke rol van het waddenecosystem voor vissen binnen de hele context van de omliggende zoete en zoute wateren

STRATEGIE 3.

VOGELS: FLYWAY EN VERBETEREN BROEDSUCCES

Bijdrage aan het Streefbeeld

De Waddenzee is onderdeel van een wereldwijd netwerk van wetlands. Zo'n twaalf miljoen vogels per jaar hebben de Waddenzee nodig als tussenstop op hun trektocht. En maar liefst 34 verschillende trekvogelsoorten foerageren en rusten uit op de Wadplaten. Eén derde van deze trekvogelsoorten is voor tenminste 50% van de totale wereldpopulatie afhankelijk van de Waddenzee voor hun voortbestaan. Het belang van vogels voor de Waddenzee is dus groot. Dit gegeven is ook één van de belangrijkste pijlers van de Werelderfgoed erkenning.

STRATEGIE 3A: TREKVOGELS

Begin januari 2017 zijn er in 30 landen door zo'n 1500 vogelaars op hetzelfde moment vogels geteld, van Zuid-Afrika tot aan het arctische gebied. Vogels die in de Waddenzee broeden of er verblijven tijdens de trektocht zitten in de winter vaak in wadgebieden langs de westkust van Afrika. Het gaat dan bijvoorbeeld om lepelaars, kanoeten en dwergsterns. En veel ganzensoorten, maar ook eidereenden en scholeksters, zitten juist in de winter weer bij ons en vertrekken in het voorjaar richting noordelijke gebieden. Kennis over de aantallen en omstandigheden daar zijn dus ook van groot belang voor de bescherming van 'onze' wadvogels.

Daarnaast zijn er stappen gezet in het doorontwikkelen van de financieringsstrategie voor de flywaysamenwerking. De tellingen en het onderzoek langs de flyway worden nu in belangrijke mate door PRW betaald. Echter, PRW is niet verantwoordelijk voor structurele financiering van Flywaymonitoring. Wanneer de financiering voor de flyway elders geborgd is, zal deze stoppen vanuit het PRW. Daarom wordt er nu al gekeken naar welke partijen de verantwoordelijkheid op zich kunnen nemen en wordt ingezet op het onderbrengen in de Basismonitoring Waddengebied.

Voor de financiering wordt breder gezocht dan alleen bij overheden en natuurorganisaties, ook het bedrijfsleven is in het vizier. Hoe dan ook is het van belang voor een goed beheer van het Waddengebied, dat de flywaytellingen ook na 2018 worden veiliggesteld.

STRATEGIE 3B: BROEDVOGELS

Met veel broedvogels in het internationale Waddengebied gaat het slecht. De drie Waddenzeelands hebben een actieplan opgesteld om de negatieve trends van broedvogelpopulaties te keren (Breeding Birds in Trouble: A Framework for an Action Plan). Voor de Nederlandse situatie ontwikkelde PRW een Actieplan Broedvogels Nederlands Waddengebied, dat is toegespitst op lokale maatregelen.

Het vastleggen van de kustlijn, een gebrek aan nestgelegenheid in de buurt van voedsel, frequentere overstromingen door klimaatverandering en predatie zijn bekende problemen. Maar ook verstoring door recreatie is een probleem voor vogels. Veel van deze problemen worden ook (gedeeltelijk) opgelost via andere strategieën. Denk bijvoorbeeld aan het verbeteren van het gedrag van vaarrecreanten en de aanpak van kwelders. Ook het Beheerplan N2000 zal een deel van de oplossingen bieden. Echter de ambitie, gezonde broedvogelpopulaties in het Nederlandse Waddengebied, vergt een extra impuls voor de komende tien jaar.

In 2017 is gewerkt aan een toepassing van het trilaterale actieplan in Nederland en het vraagstuk wie verantwoordelijk is voor de goede uitvoering, de tussentijdse en eindevaluatie (de governance en financiering). Het Nederlandse Actieplan Broedvogels is in het eerste kwartaal van 2018 afgerond en richt zich op concrete maatregelen, toegepast op de lokale situatie. Het is een praktisch uitvoeringsplan waarmee beheerders direct aan de slag kunnen.

HOOFDRESULTATEN STRATEGIE 3 IN 2018

- Uitgevoerde tellingen inclusief simultaan telling;
- Staande fondsen/donorstrategie;
- Een uitgewerkte communicatiestrategie gericht op de Waddenzee in uitvoering;
- Een uitgewerkt, gedeeld en geïmplementeerd actieplan voor broedvogels van het Nederlandse Waddengebied, op basis van het trilaterale actieplan broedvogels Waddenzee (waaronder de aanpak van strandbroeders).

STRATEGIE 4. VERZACHTEN RANDEN VASTE WAL EN NATTE WAD

Bijdrage aan het Streefbeeld

De overgang van het natte wad naar de vastelandskust is, veelal door menselijk ingrijpen in het verleden, op veel plaatsen abrupt en hard. Nederland moet uiteraard beschermd blijven tegen de dreiging van het water, maar de scherpe scheiding gaat (soms) ten koste van de natuurwaarden en de beleving hiervan.

De strategie 'verzachten randen vaste wal en natte wad' is gericht op de geleidelijke overgang van het natte wad naar de vastelandskust en op het combineren van opgaven voor veiligheid, natuur- en recreatie.

STRATEGIE 4A: VERZACHTEN OVERGANGEN LAND EN ZEE

POV-Waddenzeedijken

De drie noordelijke waterschappen Noorderzijlvest, Hunze en Aa's en Wetterskip Fryslân zijn in 2014 de projectoverstijgende verkenning (POV) Waddenzeedijken gestart. De POV is geïnitieerd in het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma.

De hoofddoelstelling van dit programma is het sober, doelmatig, maar ook sneller en goedkoper realiseren van dijkversterkingen in goed overleg met de omgeving.

PRW levert op verzoek bijdragen aan deze POV-pilots. Zo zijn er expertsessies en verkenningen uitgevoerd. Verder levert PRW de trekker voor een specifiek project, namelijk Geulmanagement. Het doel van het geulmanagement-onderzoek is om te kijken hoe we in de toekomst doelmatiger kunnen anticiperen op de

morfologische ontwikkeling in de Waddenzee en de impact hiervan op de dijkstabiliteit. Daarnaast bekleedt PRW de voorzittersfunctie van de onafhankelijke Klankbordgroep bestaande uit stakeholders.

STRATEGIE 4B: ICENEN VAN NATUURHERSTEL EN INTEGRALE GEBIEDSONTWIKKELING

Integrale opgave Kop van Noord-Holland

PRW heeft geïnvesteerd in kennismaking, inventarisatie en voorstellen voor een gezamenlijke aanpak van vismigratie in de Kop van Noord-Holland. Stakeholders zijn bereid om met elkaar een gezamenlijke aanpak te verkennen. In dit kader is een eerste stakeholdersbijeenkomst georganiseerd waarbij diverse vragen zijn gesteld. Daarmee werd het proces aangejaagd.

Vervolgens hebben provincie en Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier de regie van dit proces overgenomen. Nadat het proces een jaar vertraging heeft opgelopen heeft PRW weer een ondersteunende rol in de voorbereiding en uitvoering van een 2e stakeholdersbijeenkomst die moet leiden tot een beslissing over het vervolg. Bij een positief besluit zal het Hoogheemraadschap een Waddenfonds-aanvraag voorbereiden.

Lauwersmeer en Waddenzee ecologisch en toeristisch weer verbonden

Het Lauwersmeer is een belangrijke plek in het Waddengebied als schakel tussen de zoute zee en het zoete achterland. In nauwe samenwerking met de Waddenvereniging werkt PRW aan het Initiatief Lauwerskust.

Dat bestaat uit drie pijlers: de combi van kustlandschap, waterveiligheid en economie en natuur, lokale wensen en regionale agenda's. Dit kan leiden tot meer ontwikkeling en dynamiek in het gebied, een duurzaam beheer en het creëren van zoet-zoute overgangszones voor vissen.

In de toekomst kan mogelijk het herstellen van de verbinding met de Waddenzee een rol gaan spelen. Dit jaar zijn keukentafelgesprekken gevoerd met stakeholders en zijn er quick scans uitgevoerd naar haalbaarheid van een getijdeturbine met gemaal, de effecten van meer dynamiek voor natuur, de waterhuishouding, cultuurhistorie (met Waddenacademie) en duurzame energie.

Ook is een plan van aanpak opgeleverd over de activiteiten van 2017. Zo is er ondermeer een goedbezochte Lauwerszeedag geweest met historische verhalen. Maar er loopt bijvoorbeeld ook een natuur educatieprogramma en samen met o.a. het akkerbouwproefbedrijf Kollumerwaard wordt een Landbouw demonstratieprogramma ontwikkeld gericht op zoutadaptatie.

Aanvullende natuurambitie Afsluitdijk

Na het aanjagen van de ontwikkeling van de Vismigratievier door de Afsluitdijk richt PRW zich nu op de invulling van natuurambitie rond de rest van de Afsluitdijk. In 2016 zijn de mogelijkheden van extra broedplaatsen voor wadvogels, ondiepe zones voor de ontwikkeling van vis- en watervogelhabitat en andere kansen voor

natuur aan de IJsselmeerzijde van de dijk verkend. Daarnaast is er een brainstorm uitgevoerd over kansen voor natuur aan de Waddenzijde van de dijk. Met De Nieuwe Afsluitdijk (DNA) zijn afspraken gemaakt om de kansen aan de Waddenzijde gezamenlijk te ontwikkelen.

Holwerd aan Zee

In 2016 werd duidelijk dat een spoelmeer/spoelzee niet gerealiseerd kan worden voor het project Holwerd aan Zee. Daarmee leek een belangrijke pijler onder de gedachte van Holwerd aan Zee weg te vallen. Uiteindelijk is PRW gevraagd om een alternatief plan uit te werken. Hier is in 2017 aan gewerkt. Voor PRW is het daarbij van belang dat natuur en recreatie de pijlers zijn waarop het plan rust.

Grofweg zijn er drie varianten: zoet(geen verbinding), brak (duiker) en zout ('open' verbinding). De meest verregaande variant voorziet zelfs in een vaarverbinding tussen Holwerd en de Waddenzee. Hoe zouter, hoe meer kwelderlandschap en hoe meer verbinding voor (trek)vissen. De betrokken boeren spelen een belangrijke rol in de planontwikkeling en uitvoering. Dit plan, inclusief een grove indicatie van de kosten, is eind 2017 voorgelegd aan de bestuurders. De aanjaagrol van PRW is nu ten einde. Het besluit over de uitvoering van dit alternatieve plan valt in 2018.

Zoet-zout-overgangen

It Fryske Gea en Wetterskip Fryslân realiseren in 2018 een geleidelijke zoet-zoutovergang bij het gemaal Vijfhuizen (vlakbij Hallum, in het noorden van Frieland). PRW ontwierp een plan voor een betere passeerbaarheid van het gemaal voor vis en schreef op hun verzoek een strategie over hoe je de monitoring het beste aan kunt pakken. De afstemming bij het ontwikkelen en monitoren van een nieuwe zoet-zout overgang is een betrekkelijk nieuw fenomeen in het Waddengebied. PRW is bij meerdere zoet-zout overgangen betrokken. Daarom is het advies inmiddels omgezet tot een soort blauwdruk voor monitoring van (nieuwe) zoet-zout overgangen in het hele Waddengebied. Op die manier wordt er overal op dezelfde manier gemonitord. Dat maakt de gegevens beter vergelijkbaar en beter bruikbaar voor effectief natuurbeheer. Hierover is ook een symposium georganiseerd. De uniforme monitoring van brakke gebieden wordt onderdeel van de 'Basisonderzoek Waddenzee'.

STRATEGIE 4C: VERBETERING VAN DE HUIDIGE EN ONTWIKKELING VAN NIEUWE KWELDERS

In het Waddengebied raken kwelders verouderd. Daardoor neemt de biodiversiteit af. Meer dynamiek in het beheer toelaten kan de situatie verbeteren, terwijl de bescherming van de achterliggende dijken niet wordt aangetast. It Fryske Gea heeft in samenwerking met PRW de kwelderbeheerders gepolst over hun interesse voor afstemming over dynamisch kwelderbeheer. Naar aanleiding daarvan is in juli een bijeenkomst gehouden over kwelderbeheer.

Als gevolg hiervan wordt in 2018 een inventarisatie uitgevoerd van de effecten van beheer- en inrichtingsmaatregelen in de trilaterale Waddenzee. Dit als opstap naar een gezamenlijk trilateraal beheerplan dynamisch kwelderbeheer (in samenhang met het Beheerplan N2000).

Kwelderherstel Terschelling

De aanjaagrol voor het kwelderherstelproject bij Strip op Terschelling zit er op voor het Programma naar een Rijke Waddenzee. Het eindrapport is in 2017 opgeleverd en is goed ontvangen door de stuurgroep. Na tal van gesprekken met belanghebbenden zijn er ten opzichte van het eerdere ontwerp diverse zaken veranderd. Zo is het totale areaal kleiner geworden, is de locatie veranderd en is de toeristische beleving verbeterd. Rijkswaterstaat trekt de realisatie. Het vergunningstraject voor de Natuurbeschermingswet is gestart.

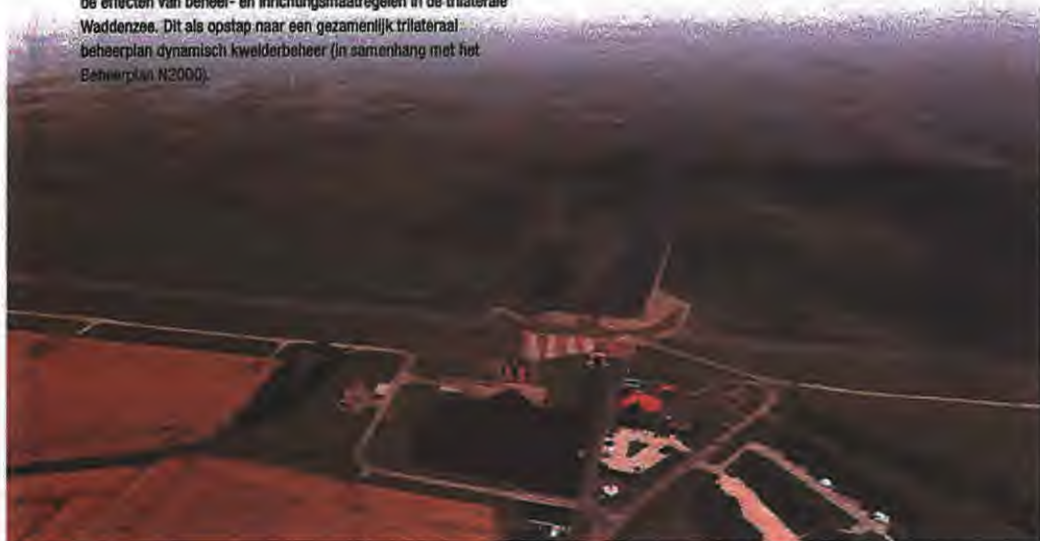
STRATEGIE 4D: ZILTE VITALITEIT ACHTER DE DIJKEN

PRW heeft begin 2017 een update uitgebracht van de 'Kansenkaart Randen van het Wad' die in 2014 voor het eerst is verschenen. Als verdere verdieping daarop heeft PRW een GIS-kaart laten maken van de fysieke omstandigheden rond de waddendijk aan de vaste wal. Het gaat dan om grondsoort, grondgebruik, aanwezigheid van kwelders, waterkwaliteit, bodemdaling en saliniteit.

Deze basiskaart is bedoeld om nieuwe kansen op te sporen voor het verzachten van de Randen van het Wad. Deze kaart is de basis voor de strategie voor de zilte zone en moet nieuwe kansen opleveren voor het verzachten van de randen van het wad. Tevens zijn de gesprekken aangeknoopt om in 2018 in samenwerking met betrokken partijen en lokale initiatieven een aantal zoutadaptatiepiloten te ontwikkelen.

HOOFDRESULTATEN STRATEGIE 4 IN 2018

- Twee uitbepernde POV-projecten, waarbij rekening gehouden wordt met natuurlijke morfologische processen met voorbeeldwerking voor nieuwe dijkconcepten;
- Verkenningen en zo mogelijk midere planuitwerking: integrale gebiedsontwikkeling Kop van Noord-Holland Amstelveen-Waddenzee en herstel brakke overgangszones en kansen toeristisch recreatieve ontwikkeling Lauwersmeer;
- Invulling aanvullende natuurambitie Afsluitdijk;
- Ondersteuning van de verdere verkenning van Holwerd aan Zee;
- Monitoringconcept brakke zone gemaal Vijfhuizen en monitoringconcept brakke zones waar nodig verankeren in de basisonderzoek van de Waddenzee;
- Ontwikkeling van een totaalastrategie voor de vastelandskwelders vanuit het oogpunt van zowel natuur als veiligheid;
- Ideevergaring over lokale projecten met economische en natuurwinst van brakwaterzones en zilte economie.

Ernst Lofvers
(vanaf 1 maart 2017)

STRATEGIE 5. SEDIMENTHUISHOUDING VOOR VEILIGHEID EN BIODIVERSITEIT

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

De Waddenzee is een uniek natuurgebied. Uniek doordat er een bijzondere combinatie is van eilanden, wadplaten en kwelders. Op andere delen in de wereld komt dit ook wel voor, maar daar is het na een paar decennia weer verdwenen of compleet verschoven. De Waddenzee bestaat al honderden jaren vanwege het ingenieuze systeem van sedimentaanvoer.

De sedimenthuishouding in de Waddenzee is dus de basis voor haar voortbestaan. Toch weten we er verrassend weinig van. Deze strategie richt zich daarom op het opdoen van kennis en praktische ervaring over sedimenthuishouding. Op die manier willen we passende oplossingen agenderen en initiëren. Maar bovenal ligt de rol voor het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) erin om de koppeling te maken met projecten voor natuurherstel en verbindingen leggen tussen partijen. Zo kan een zandmotor bijvoorbeeld ook een hoogwatervluchtplaats (HVP) zijn voor vogels.

Algemeen

In het jaar 2017 is deze strategie tegen het licht gehouden en is er meer focus gekomen op de rol van PRW. Daardoor zijn er verschillende trajecten afgestoten of stopgezet:

- De bijdrage van PRW aan WindWerk is stopgezet. Hoewel het op onderwerpen als educatie en beleving hoge ogen heeft gegooid, levert dit project te weinig inzichten op voor wat betreft kustbeheer.

- PRW is niet meer actief om een kanskaart dynamisch kustbeheer te ontwikkelen. Op dit vlak lopen al verschillende andere initiatieven vanuit ondermeer RWS en het Ministerie van I en W.
- Het vervolg op Rijke onderwaterbestortingen is feitelijk naar strategie 2 overgeheveld: Voedselweb.
- De advisering en de ontwikkeling van een pilot anders omgaan met vaargeulen is nog niet geactiveerd. RWS wil eerst een onderzoek afwachten en afhankelijk daarvan de rol van PRW bepalen.
- Het ontwikkelen van lokale kaarten voor zand en slib is stopgezet. Dit wordt nu namelijk opgepakt vanuit het Kennisprogramma Morfologie en KRW dat onder RWS valt.

Rijke Onderwaterbestortingen

In de Waddenzee is van nature weinig stenig hard substraat. Maar het is tegenwoordig wel aanwezig doordat wij mensen ondermeer dammen maken voor havens en dijken aanleggen voor kustbescherming. Deze stenen structuren zijn dus noodzakelijk. PRW vroeg zich af of dit ook kansen biedt voor natuurontwikkeling. Kan het bijvoorbeeld een aanhechtingsplek voor planten en dieren vormen in de Waddenzee, wat resulteert in hogere biodiversiteit? Begin 2017 kwam het rapport uit.

Een no-regretmaatregel lijkt in elk geval om bestortingen ruw te houden/maken. Zodoende kunnen dieren en planten zich makkelijker hechten. Daarna zijn de gesprekken gestart met beheerders. Gaandeweg is een gedeelte van deze inhoud overgeheveld naar strategie 2 Voedselweb.

Kennisprogramma Sedimenthuishouding

PRW werkt samen met Rijkswaterstaat en de Waddenacademie aan een integrale kennisagenda met betrekking tot de sedimenthuishouding. De ontwikkeling van natuurwaarden zijn daarbij een prioriteit. Eind 2016 is een meerjarige opdracht gegeven om een dergelijk programma te ontwikkelen en in te bedden in de diverse beheer- en beleidscyclus. Dit gebeurt in nauwe samenwerking met de Waddenacademie en Rijkswaterstaat, en is complementair aan en nauw verweven met het door Rijkswaterstaat ontwikkelde Kennisplatform Primair Proces (KPP) Waddenzee kennisontwikkeling morfologie.

In 2017 is ook, in samenwerking met de Waddenacademie, de literatuurstudie naar de samenhang tussen de zeespiegelstijging, bodemdaling en sedimenthuishouding afgerond en gedeeld met het Regiecollege Waddengebied (RCW). Begin 2018 wordt het rapport publiek openbaar.

KRW-slibhuishouding

Op verzoek van RWS neemt PRW deel aan de tweede tranche van de KRW slibhuishouding. Afgesproken is dat dit in 2018 wordt geïntegreerd met KPP Wadden.

HOOFDRESULTATEN STRATEGIE 5 IN 2018

- De kennis over de sedimenthuishouding is zo ver voortgeschreden dat duidelijk is welke problemen zich voor natuur en mens (gaan) voordoen en welke maatregelen daartegen effectief zijn.
- De resultaten van de slibverkenning geven inzicht in de menselijke activiteiten die zorgen voor een mate van vertroebeling die schadelijk is voor de natuur en in welke deelgebieden dit speelt. Hieruit volgen ook de eventueel te treffen maatregelen.
- Uitvoering van diverse pilotprojecten op het gebied van sedimenthuishouding en vermindering van vertroebeling, die de kennisontwikkeling op bovenstaande gebieden ondersteunen en die tegelijkertijd soelaas bieden daarvoor (lokale) verstoring van natuurwaarden, gebied of waar veiligheidsrisico's optreden.

STRATEGIE 6. VERDUURZAMING HAVENS, SCHEEPVAART EN VAARGEULMANAGEMENT

- DUURZAME HAVENS LIGGEND AAN EEN WERELDERFGOED
- BEREIKBAARHEID HAVENS NATUURLIJK GEBORGD

Strategietrekker: Lianne Hazen

Bijdragen aan het bereiken van het streefbeeld

Havens en scheepvaart horen bij de Waddenzee en spelen een niet weg te denken rol in de Waddeneconomie. Maar ze beïnvloeden ook de natuurlijke omgeving van de Waddenzee. Havens via hun vorm en via de manier waarop zij het sediment dat in de havens neerslaat weer in omloop brengen. Geulen worden voor de scheepvaart op diepte gehouden, soms legen de natuurlijke processen in. Het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) kijkt hoe haven- en natuurontwikkeling hand-in-hand kunnen gaan. En hoe het baggeren zodanig vorm kan worden gegeven dat het inspeelt op de silbuhshouding van de Waddenzee.

STRATEGIE: NAAR DUURZAME WADDENZEEHAVENS

Duurzame Waddenzeehavens

In 2016 heeft PRW een stevige inhoudelijke en financiële bijdrage geleverd aan het programma van de samenwerkende Waddenzeehavens, waaronder het organiseren van een eerste trilaterale havenconferentie. Dat werkt ook in 2017 door. De uitdaging is om tijdens de transitie naar meer duurzame havens de Waddenzee centraal te stellen. Voorbeelden hiervan zijn de lichtscans die in het kader van Dark Sky zijn uitgevoerd en het bespreken van de mogelijkheden voor natuur in havens. Om die reden gaat PRW een inhoudelijke bijdrage leveren aan de tweede trilaterale havenconferentie die in 2018 wordt georganiseerd rond de trilaterale Ministersconferentie. Ook levert PRW een bijdrage aan het verduurzamingsprogramma van de haven Lauwersoog.

Actieplan Plasticvrije Waddenzee

Plastic hoort niet thuis in Werelderfgoed Waddenzee. Daarover is iedereen het wel eens. Maar plastic is een groeiend probleem voor de Waddenzee. Vogels en zeehonden raken bijvoorbeeld verstrikt in visnetten of hun magen vullen zich ermee. Eind 2016 is er in samenwerking met de beheerders een Actieplan opgesteld voor 2017 en 2018. Tijdens een werkcongres eind 2017 bleek dat het actieplan energie geeft en tot resultaten leidt. Denk aan een database met opruimacties, een folder met tips voor het opruimen van plastic afval, het plaatsen van jutbakken en het voeren van gesprekken met afvalverwerkers. Er zijn aanbevelingen gedaan voor het werken aan de acties in 2018. Zoals het benutten van de database voor het in beeld brengen van de witte vlekken (waar zijn nog geen opruimacties?) en het verkennen van de mogelijkheden om te gaan werken met één afvalverwerker in verband met volume voor recycling.

Gedragscode

In de verklaring van Tønder is voorgesteld te verkennen of bedrijven uit onder andere de energiesector meer betrokken kunnen worden bij de Waddenzee. Dat zou bijvoorbeeld kunnen via een door bedrijven gedragen en uitgevoerde gedragscode. Op verzoek van het Ministerie van EZ is een quick scan uitgevoerd onder Nederlandse bedrijven in de windenergie-sector. Gebleken is dat de meerwaarde van een gedragscode gering is en er (daarom) onder bedrijven geen draagvlak voor is.

Jachthavens

Gedeeltelijk wordt er in dit traject samengewerkt met het Actieplan Vaarrecreatie (Zie Strategie 8: Beleving). Daarnaast heeft PRW in 2017 de projectleider geleverd voor het verduurzamen van de bereikbaarheid van de jachthaven Noordpolderzijl. Deze slibt namelijk dicht. Vorig jaar heeft PRW een verkenning laten uitvoeren naar de mogelijkheden. Provincie, gemeente en waterschap hebben hierop besloten tot vervolgstappen en PRW levert voor de uitvoering hiervan de projectleider. Recent is er meer inzicht verkregen in de effectiviteit van een spoelzee en de kosten voor een binnen- en buitendijkse variant. De inzet richt zich nu ondermeer op onderzoek naar draagvlak.

STRATEGIE: VERKENNEN (ON)MOGELIJKHEDEN

Anders varen

Onder de titel 'Anders varen' hebben de Natuur- en Milieufederatie Groningen, Het Groninger Landschap en het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) een verkenning laten uitvoeren naar innovaties en ontwikkelingen in de scheepvaart. De centrale vraag was; welke verduurzamingskansen zijn er en leiden die op termijn ook tot een scheepvaart met minder ingrijpen in de wadbodem? Belangrijke conclusie van de verkenning is dat de verduurzaming van de scheepvaart in gang is gezet. Dit richt zich vooral op schoner en minder brandstofverbruik en dus ook minder uitstoot van schadelijke stoffen.

Aandacht voor de diepgang van schepen en de effecten hiervan op kwetsbare estuaria is er niet of nauwelijks. Met het uitvoeren van de verkenning zijn kansen in beeld gebracht en contacten gelegd voor vervolgstappen.

Duurzame bereikbaarheid

De veerverbindingen zijn dé levensaders voor de Waddeneilanden. Gezien het belang van een goede verbinding hebben een groot aantal betrokken partijen een eerste verkenning uitgevoerd naar de kansen die er liggen voor een meer duurzame bereikbaarheid van het Waddengebied in de toekomst. PRW heeft de verkenning geïnitieerd en gefaciliteerd omdat de concessie van de veerboten van en naar de Waddeneilanden afloopt in 2029. En in 2021 is een tussentijdse evaluatie van deze concessies gepland.

Een goed moment om nu al na te denken over de toekomst. Naast een inspiratiedocument met kansen voor 2030 is ook een geprioriteerde actielijst opgeleverd met maatregelen die op korte termijn kunnen worden uitgevoerd.

HOOFDRESULTATEN STRATEGIE 6 IN 2018

- Uitvoering eerste fase 'Building with Nature Waddenzeehavens', en plan voor vervolg;
- Uitgevoerde verkenning naar de kansen voor een duurzame bereikbaarheid in 2030;
- Vanuit onder andere de kennis van strategie 5 over morfologie en slobhuishouding; kansen voor duurzame scheepvaart;
- Innovatieprogramma 'slimmer met slob' - ervaringen uit de Eems-Dollard delen en mogelijk elders toepassen.

STRATEGIE 7.

EEMS-DOLLARD ESTUARium

- ECONOMIE EN ECOLOGIE IN BALANS
- ZOEKEN NAAR DE SYSTEEMSPRONG
- SLIMMER MET SLIB

Strategietrekker: Michiel Firet

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

Het Eems-estuarium is een van de twee laatste open estuaria in Nederland, met een open verbinding tussen zoet- en zoutwater. Alle andere openingen zijn vorige eeuw dichtgemaakt. Vanuit de ecologie hebben deze afsluitingen veel nadelen. Estuaria zijn van oudsher plekken met heel veel dieren en planten. Bovendien is het met name voor trekvissen van levensbelang. Het afsluiten van openingen tussen zoet en zout is ook een van de redenen waarom het zo slecht gaat met de visstand. De Eems-Dollard is gelukkig nog open, maar doordat de rivier steeds verder is ingeperkt, en door het diepbaggeren is de ecologische kwaliteit onder de maat. Het Programma naar een Rijke Waddenzee draagt al vanaf het begin haar steentje bij aan de herstelopgave aan het keren van het tij.

Achtergrond

PRW heeft jaren geleden de huidige ontwikkelingen in het Eems-Dollardgebied aangejaagd en geagendeerd. Ondermeer door studies naar de toestand van het Eems-estuarium in samenhang te presenteren voor bestuurders, beheerders en gebruikers. Zo blijkt dat het estuarium fysiek uit balans is geraakt, vooral door inpolderingen en (in mindere mate) vaargeulverruiming. Uit de consensus die ontstond, kon begin 2014 een samenwerkingsovereenkomst ontstaan tussen overheden, natuur- en milieuorganisatie en bedrijfsleven: Economie & Ecologie in Balans Eems-Dollard. Gezamenlijk doel is werken aan natuurontwikkeling in combinatie met ruimte voor belangrijke economische activiteiten.

PRW financiert sinds dat moment 50% van de programmamanager van E&E. In de zomer van 2017 is deze ondersteuning beëindigd. Dit omdat de aanjaagfunctie vervuld is. De Provincie Groningen heeft nu volledig het stokje overgenomen.

Naast Economie en Ecologie in Balans Eems-Dollard (kortweg E&E genoemd) loopt inmiddels het Eems-Dollard 2050-programma (ED2050). Hier worden nu zeer zichtbare resultaten voor opgeleverd zoals het broedvogeleiland in de Eems, de Dubbele Dijk en de kwelders rondom Delfzijl. PRW was hier in 2017 nog slechts zijdelings bij betrokken. Dat heeft alles te maken met het feit dat ook hier de aanjaagfunctie er op zit en de belangrijkste doelen voor deze strategie (zie kader) inmiddels behaald zijn.

Bewustwording

Een nevendoeel voor deze strategie is het ontwikkelen van de bewustwording rondom de estuariaproblematiek. Onder de naam 'Kopje onder in de Eems' heeft PRW Stichting TOF Media ingeschakeld voor een project om verbindingen te leggen met lagere scholen, een technasium en de Zeevaartschool om het vraagstuk 'Grenzen aan de groei in Estuaria' aan de orde te stellen. Dit is uiteindelijk verwerkt in een filmproductie. Naast bewustwording in de regio levert het verrassende danklijnen op. Begin 2018 worden de resultaten ook openbaar gemaakt via verschillende kanalen waaronder de nieuwe website van ED2050.

Daarnaast heeft PRW ook aan een filmproductie bijgedragen voor de EO over het estuarium. Deze zal in de loop van 2018 ondermeer te zien zijn op de Nederlandse publieke omroep en RTV Noord.

Verder heeft PRW een monitoringsproject gefinancierd: Eemsvissen in Beeld. De resultaten van dit onderzoek kunnen tot de verbeelding spreken. Belangrijker nog is dat het onze kennis over de vistrek vergroot, zoals beschreven in Strategie 2:Voedselweb.

HOOFDRESULTATEN STRATEGIE 7 IN 2018

- Uitgewerkte projectvoorstellen en pilots E&E in Balans;
- Integraal beeld herstelprojecten langs de randen van de Eems-Dollard;
- Innovatieprogramma 'slimmer met slib'.

STRATEGIE 8.

DUURZAAM WADDENTOERISME WERELDERFGOED

- BELEVEN EN VERDIENEN
- ONTWIKKELING VAN UITVOERINGSSTRATEGIE EN BUNDELING VAN KRACHT
- HET 'MERK' WADDENZEE WERELDERFGOED OP EEN HOGER PLAN, VANUIT EIGEN IDENTITEIT

Strategietrekker: Peter Ros

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

De Waddenzee is in 2030 nog steeds een door Unesco aangewezen Werelderfgoed. De unieke natuurwaarden zijn bij iedereen in Nederland bekend en ver daarbuiten. Daardoor heeft het gebied een enorme aantrekkingskracht op toeristen. Maar wel toeristen die naar het gebied trekken om van de natuur te genieten. Daarom zijn ondernemers in de regio ook blij met natuurherstelprojecten, sterker nog, ze zijn een van de drijvende krachten hierachter.

Werelderfgoed Waddenzee is zo een aanjager voor de lokale en regionale economie én de natuurwaarden van het gebied.

Programma naar een Rijke Waddenzee zet haar capaciteit en organiserend vermogen in om met de verschillende partners een impuls te geven aan het duurzame Waddentoerisme passend bij de status van het gebied als Werelderfgoed.

Dit door bestaande initiatieven bijeen te brengen, gezamenlijk samenhang te organiseren, projecten via financiering te ondersteunen en aanvullende capaciteit te leveren. In het bijzonder is PRW medeverantwoordelijk voor de financiering van de aanjager van het Werelderfgoed Waddenzee.

Bovendien werkt deze strategie ook door in de andere strategieën. Bij kwelderherstel wordt ook rekening gehouden met de toeristische kansen, bij de plannen rond Holwerd aan Zee is er volop aandacht hoe dit plan een bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van beleving langs de Waddenzee kust en de Flyway trekt vaak media-aandacht en dus aandacht voor de fraaie natuur, etc.

STRATEGIE 8A/B/C/D: DUURZAAM WADDENTOERISME

In nauw overleg met de aanjager van het Werelderfgoed Waddenzee is er een structureel overleg (Team Werelderfgoed), waaraan deelnemen het ministerie van LNV/EZK, de aanjager Werelderfgoed, PRW, de Waddenprovincies en de regionale marketingorganisaties. Door dit overleg is er een overzicht gecreëerd, worden werkzaamheden op elkaar afgestemd en taken verdeeld.

Marketing

PRW heeft zijn inzet in 2017 vooral gericht op het verbeteren van de samenwerking tussen de organisaties en ondernemers die zich bezig houden met de ontwikkeling van de marketing voor de Wadden. Door het ontbreken van deze samenwerking zijn er veel gemiste kansen. Niet meer ieder eiland en vaste wal regio voor zich, maar het hele gebied moet op de kaart.

Dit is met name van belang voor de uitstraling richting de internationale toerist. Halverwege 2016 is Gerard Kremer als boegbeeld voor Duurzaam Waddentoerisme aangesteld. Zijn taak is om samen met ondernemers te werken aan het beter benutten van de Werelderfgoedstatus. Kremer heeft daarvoor begin 2017 een plan gemaakt wat moet leiden tot meer samenhang in de promotie van het gehele Waddengebied. Voorstel is om een overkoepelende organisatie op te zetten met een eigen budget onder leiding van een regisseur. Dat heeft het onderwerp hoog op de bestuurlijke agenda gezet. Inmiddels is er vanuit de Waddenprovincies een alternatief plan, waar onderdelen van het plan Kremer in zijn opgenomen. De bestuurlijke beslissing valt in 2018.

Mooiste Natuurgebied van Nederland

Het Nederlandse Waddengebied heeft eind 2016 de verkiezing van het Mooiste Natuurgebied van Nederland gewonnen. PRW ondersteunde de campagne, was een van de aanjagers en heeft nu zitting in de stuurgroep. Bij de verkiezing behoorde ook een geldbedrag van drie ton. De indienende partijen zijn in 2017 aan de slag gegaan met het uitwerken van de voorstellen in het Bidbook. De meest in het oogspringende ambitie is dat het op termijn mogelijk moet zijn om elk kind in Nederland een keer te laten wadlopen. Het is de verwachting dat begin 2018 de financiering vanuit LNV wordt overgemaakt en dat de projecten van start kunnen.

Dag van het Wad

Eind juni vierden tal van partijen in het Nederlandse Waddengebied voor de tweede keer een feestje: de Dag van het Wad. Op die datum werd de Waddenzee namelijk tot Werelderfgoed benoemd (in 2009). Het verjaardagsfeestje is een trilaterale afspraak. In Duitsland wordt het al jarenlang gevierd, maar in Nederland wilde het niet van de grond komen. PRW is daarom gevraagd dit aan te jagen. Hoewel er nog ruimte is voor verbeteringen, zijn er ook in 2017 weer veel activiteiten georganiseerd. Uit de evaluatie eind 2017 hebben een aantal partijen alweer aangeboden om ook in 2018 een Dag van het Wad te organiseren. Pluspunt bij dit initiatief is dat organisaties, ondernemers en (natuur)verenigingen voor het eerst iets Wadden breedts organiseren.

Dark Sky Werelderfgoed

In 2017 kreeg de intentieverklaring Dark Sky Werelderfgoed Waddenzee een vervolg met meerdere acties. Zo is er een grote monitoring geweest van de duisternis in het Waddengebied. Daaruit blijkt dat het over het algemeen redelijk duister is. Met een aantal bekende uitschieters zoals de haven bij Holwerd. Opvallend was ook dat de straatverlichting veelal voor teveel lichtvervuiling zorgt door verouderde armaturen. Op basis van deze nachtscan presenteren alle 43 partijen begin 2018 een integraal maatregelenpakket.

PRW nam zelf het initiatief om drie ontwerpers te ondersteunen om een starbarn te ontwikkelen. Simpel gezegd; een schuurtje waar je via een telescoop naar de sterren kan kijken. Als het ontwerp een succes is, kunnen er meer starbarns komen in het Waddengebied. Daarnaast zijn er factsheets uitgebracht over de duisternis om partijen te inspireren over de mogelijkheden. En is er een begin gemaakt met het uitvoeringsprogramma. Zo is eind 2017 ook de eerste nachtuin geopend.

PRW werkt op dit dossier nauw samen met de Stichting Feel the Night. Ook is er een internationaal project met de titel Night Light gestart onder regie van de Provincie Fryslan om internationaal ervaringen over beeld, beleving en technologie gericht op de duisternis uit te wisselen.

Garnalefabryk

In februari 2017 is het Programma de Garnalefabryk gestart in Paessens Moddergat. PRW investeerde in de ontwikkeling van het programma en er is een bijdrage geleverd aan de Dag van het Wad. In 2017 zijn 25 uiteenlopende ontmoetingen georganiseerd, ruim 2500 mensen hebben genoten van muziek, theater, culinaire aspecten van het Wad, de visserijcultuur, geschiedenis en wandloopbelevingen. Zo'n 15 bedrijven in zowel de horeca als het toerisme werken inmiddels samen met de Garnalefabryk.

Door een duidelijke programmering langs zes typische Waddenkustthema's moet het oude vissersdorpje uitgroeien tot een plek die op jaarbasis zo'n 10.000 bezoekers kan trekken. PRW wil meer lokale ideeën langs de Waddenkust faciliteren die duurzaam toerisme ontwikkelen en versterken. De Garnalefabryk kan dan dienen als inspirerend voorbeeld.

Belevingskaart

Het gebied rondom de Waddendijken aan de vastelandskust van Noord-Holland, Friesland en Groningen is voor veel Nederlandse toeristen nog een onbekende plek. Naast financiële ondersteuning heeft PRW samen met Merk Fryslân, Marketing Groningen, Stichting Regio Marketing Toerisme, NMF Erfgoedadvies en Sense of Place informatie aangeleverd om zo'n kaart te maken. Het resultaat is een speciale interactieve kaart met archeologische vondsten, cultuur, bijzondere natuur, relevante fiets- en wandelpaden. Allemaal samengebracht in één overzichtelijke kaart. Dit draagt weer bij aan een verdere ontwikkeling van het toerisme langs de vastelandskust.

Sense of Place

In 2016 hebben PRW en Sense of Place de handen ineen geslagen voor een meerjarige samenwerking tot en met 2018. Naast een financiële bijdrage helpt PRW via haar netwerk mee aan het realiseren van ideeën. Dit moet voor LWD2018 (Leeuwarden Culturele Hoofdstad van Europa) leiden tot een aantal blikvangers langs de Waddenkust op het snijpunt van natuur en cultuur, zoals het project 'Dijk van een Wijf'.

STRATEGIE 06: ACTIEPLAN VAARRECREATIE WADDENZEE

Het is de bedoeling om de waarnemingen van beheerders over vaarrecreatie ook meer wetenschappelijk in te steken via een opdracht gestuurde monitoring. In 2016 is het gelukt om hier de financiering voor rond te krijgen waardoor de monitoring kon plaatsvinden. In 2017 zijn de eerste resultaten naar buiten gebracht. Het blijkt dat vaarrecreanten in de Waddenzee zich over het algemeen goed houden aan de regels in dit bijzondere natuurgebied. Een disclaimer is op zijn plek: Het onderzoek heeft zich toegespitst op boten met AIS (Automatic Identification System). De kleine pleziervaart, zoals kanovaren en speedboten, vallen daardoor (meestal) buiten het bereik van dit onderzoek. De komende maanden gebruiken de onderzoekers om te kijken hoe zij hun data-onderzoek nog verder kunnen uitbreiden voor een completer beeld in 2018.

Daarnaast zijn er verschillende communicatie-activiteiten ontwikkeld vanuit het Actieplan (speciale Waddenkaart, bannerpen met Erecode, nieuwsbrieven, bijeenkomsten, beurzen, persberichten, etc.). Belangrijkste doel is om de Erecode juist bij individuele watersporters goed onder de aandacht te brengen.

Het Ministerie van EZ kwam aan het einde van de zomer met een advies dat voor velen een verassing was: Er gaan nieuwe gebieden op slot vanwege teveel verstoring. De beslissing over het voorstel is uiteindelijk uitgesteld, ondermeer vanwege de kabinetsformatie. In 2018 moet er nu een besluit komen. Vanuit het Actieplan wordt ingezet op betere communicatie en een wetenschappelijke onderbouwing van een eventueel besluit via samenwerking met het monitoringsconsortium.

STRATEGIE 08: TRILATERAAL VERBONDEN

De Interreg-aanvraag voor het financieel ondersteunen van de trilaterale samenwerking is in 2017 afgewezen. Wel is er een nieuwe kans in 2018. Het proces is daarom opnieuw opgestart en dat loopt nu goed. Belangrijkste speerpunt is om de marketingplannen zo goed mogelijk te koppelen aan de plannen in Duitsland en Denemarken, zodat er een trilaterale strategie is voor het Waddentoerisme.

HOOFDRESULTATEN STRATEGIE 8 IN 2018

- Ontwikkeling van strategie en bundeling van kracht inrichten en uitbouwen gezamenlijke marketing organisatie Waddenzee;
- Faciliteren van Sense of Place;
- Aanjaagbudget voor kleine initiatieven en ontwikkelingen;
- Doerontwikkelen van één programmaplans Dark Sky Park;
- Actieplan Vaarrecreatie in uitvoering brengen;
- Werelderfgoedcentra ondersteunen voor structureel samenwerkingsverband;
- Ondersteunen trilaterale samenwerking sustainable tourism (Prowad).

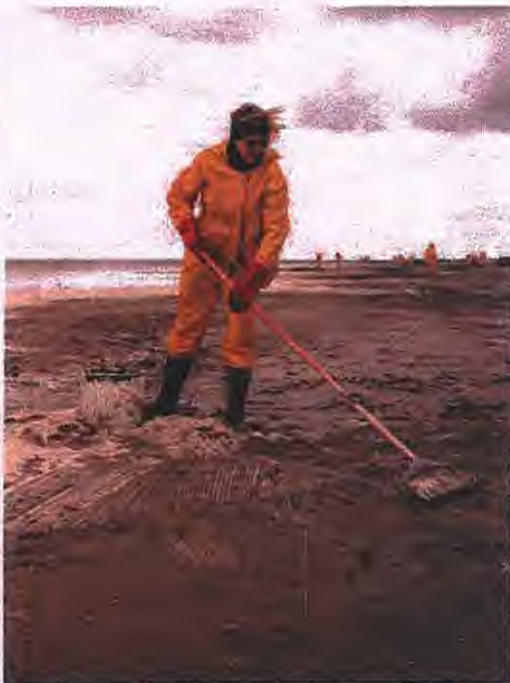

- ONDERDEEL VAN EEN GROTER GEHEEL
- OMGAAN MET ONZEKERHEDEN
- OVERIGE ZAKEN

Strategietrekker: Hein Sas

STRATEGIE 9.

EFFECTEN VAN EXTERNE INVLOEDEN EN OVERIG

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

De Waddenzee houdt niet op bij de Eems-Dollard. Hij loopt door tot aan Esbjerg in Denemarken. Bovendien is de kwaliteit van de Waddenzee afhankelijk van de gebeurtenissen in de Noordzee, maar ook via de achterliggende rivieren. Ook dammen en dijken hebben invloed op de Waddenzee net als de zandsuppleties in de Noordzee.

In de veelheid aan externe invloeden is door middel van een enquête onder waddenexperts en -gebruikers (in samenwerking met hogeschool Van Hall Larenstein) een keuze gemaakt. De uitkomst daarvan is dat de strategie zich met voorrang dient te richten op (de gezamenlijke effecten van) klimaatverandering, lozing van toxische stoffen (met name de onbekendere, zoals medicijnresiduen en moderne bestrijdingsmiddelen) en de invloed van invasieve exoten.

In dit kader is er in samenwerking met de Waddenacademie een brede inventarisatie uitgevoerd naar de effecten van klimaatverandering op de sedimenthuishouding van de Waddenzee (zie strategie 5; sedimenthuishouding), worden in samenwerking met Hoogheemraadschap Noorderkwartier lozingen van microverontreinigingen in kaart gebracht en is deelgenomen aan de ontwikkeling van het Trilateral Alien Species Communication plan.

Veel resultaten van de lopende monitoring in de trilaterale Waddenzee dienen hun weerslag te krijgen in het zes-jaarlijkse Quality Status Report. Gebleken is dat de productie daarvan steeds moeizamer verloopt. Daarom heeft PRW deelgenomen aan de evaluatie van dit proces van totstandkoming, uitgevoerd onder auspiciën van het ministerie van LNV.

Voor het jaar 2018 wordt er ingezet op twee sporen:

1. Bewustwording
2. Kennisontwikkeling

De bewustwording moet onder meer groeien door verbetering van de monitoring en communicatie op de bovengenoemde terreinen.

De kennisontwikkeling moet met name komen van een verbetering van de trilaterale samenwerking. Duitsers, Denen en Nederlanders kunnen veel meer van elkaar leren dan nu het geval is. Ondermeer op te pakken in samenwerking met het Common Wadden Sea Secretariat (CWSS).

OVERIG

Beheer

Op verzoek van het Ministerie van EZ vervult PRW sinds 2013 de secretarisfunctie van de Beheerraad Waddengebied. In dat jaar oordeelde de Algemene Rekenkamer (AR) dat het beheer van de vijftien beheerders niet goed is gestroomlijnd, waardoor informatie niet goed wordt uitgewisseld en er niet goed wordt samengewerkt. Volgens de AR was dit een van de redenen waarom de beleidsdoelstelling van natuurontwikkeling niet goed uit de verf komt.

In samenwerking met het secretariaat van het Regiecollege Waddengebied (RCW) is vervolgens een plan opgesteld om dit te verbeteren. Met de Samenwerkingsagenda Beheer Waddenzee (SWA) hebben het RCW en de beheerders in het Waddengebied de ambitie om in 2018 te werken als één beheerder met één integraal beheer- en inrichtingsplan. De voortgang wordt aangestuurd door het Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee (OBW).

De Samenwerkingsagenda Beheer kent een aparte voortgangsrapportage. Deze wordt uiteindelijk door het RCW aan de Tweede Kamer aangeboden. PRW begeleidt de uitvoering van de SWA.

Samenwerking andere partners

Waddenfonds

Voor een belangrijk deel overlappen de doelen van het Programma naar een Rijke Waddenzee en het Waddenfonds elkaar. Zo stimuleren beiden het natuurherstel en de duurzame ontwikkeling van het Waddengebied. Er vindt regelmatig overleg plaats om kennis en ontwikkelingen te delen.

Waddenacademie

PRW en de Waddenacademie hebben regulier overleg. Daarnaast is de Waddenacademie vaste gast bij de PRW-teamvergaderingen. De onderzoeksvragen waar de Waddenacademie zich op richt, hebben raakvlakken met het werk van PRW. PRW richt zich meer op toegepaste kennisvragen. De afstemming hierover verloopt goed. Daarnaast zijn er in 2017 gezamenlijke symposia georganiseerd en een gezamenlijk rapport over klimaatverandering en de sedimenthuishouding.

Waddenlab

Vanwege onze lineaire economie en toenemende bevolkingsdichtheid ontstaat er steeds meer spanning tussen geld verdienen, de kwaliteit van de leefomgeving en de ecologische veerkracht. Dit vraagt om een fundamenteel andere aanpak van hoe wij gebruik maken van ecosysteemdiensten, zoals de Waddenzee. PRW en hogeschool Van Hall Larenstein zijn vanuit dit idee een samenwerking aangegaan. In 2017 is dit onvoldoende van de grond gekomen. In 2018 wordt een nieuwe poging gedaan. Daarbij is voor een pragmatische insteek gekozen. In plaats van een Waddenlab gaat het nu om een structurele samenwerking voor afstudeerders.

COMMUNICATIE

De communicatie van het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) vindt plaats op drie niveaus. Op het niveau van het streefbeeld (Rijke Waddenzee voor mensen en natuur), op het niveau van de programma-organisatie (unieke samenwerking tussen gebruikers, overheden en natuurorganisaties) en op het niveau van concrete projecten. De primaire doelgroep is voor de meeste strategieën de Waddenzee-professional. Doordat duurzaam toerisme een nieuwe strategie is, zetten we de laatste jaren ook in op een veel bredere doelgroep: de Waddentoerist. Dit gaan dan wel vaak via andere, uitvoerende, organisaties.

Waddentoerisme

Dit jaar heeft PRW op meerdere manieren de recreant in het Waddengebied verteld over de natuurwaarden van de Waddenzee. Denk bijvoorbeeld aan het speciale uitdapsfolderje waarop je alle natuurwaarden in één oogopslag kunt zien. De Dag van het Wad betekende extra aandacht voor de redenen achter de Werelderfgoedstatus van de Waddenzee. Daarnaast was de Dag van het Wad ook het dwijtje in de rug voor Marketing Groningen om samen met PRW online te gaan met een nieuwe website speciaal voor de Waddenzee, inclusief een boekingsmodule (<https://www.visitwadden.nl/nl>) waar ondernemers zelf hun activiteit op kunnen zetten. Verder is er ook een digitale beleevingskaart ontwikkeld die de Waddentoerist wijst op de verhalen achter al het moois langs de vaste wal.

Elgen media

Het bezoekersaantal naar de website van een Rijke Waddenzee groeit al jaren. Maar in 2017 stabiliseerde de trend zich op een kleine 17.000 unieke gebruikers. Ondanks het toenemende mobiele gebruik is de bezoekersduur wel gestegen en ook het aantal bezochte pagina's is iets gegroeid. Het Twitteraccount groeide van zo'n 1.500 volgers naar meer dan 1.800 volgers. De nieuwsbrief is al jaren stabiel met zo'n 500 geïnteresseerden. Via deze kanalen kan PRW de Waddengemeenschap snel op de hoogte houden van de ontwikkelingen in het Waddengebied en de werkzaamheden van PRW. Een enkele keer is er ook nog ruimte voor drukwerk. De Kanskaart Randen van het Wad 2.0 is daar een mooi voorbeeld van. De lancering van die kaart in januari trok de nodige aandacht van onder meer burgemeesters en wethouders die een papieren versie aanvroegen.

Congressen en bijeenkomsten

PRW heeft het afgelopen jaar op meerdere manieren een bijdrage geleverd aan tal van bijeenkomsten en congressen. Soms organiseert PRW zelf de bijeenkomst. Vaak in samenwerking met andere partijen. Soms leveren we een bijdrage in de vorm van kennis, geld of organisatievermogen.

Denk bijvoorbeeld aan de symposia die samen met onder meer de Waddenacademie zijn georganiseerd in 2017: 'Hoe Rijk is de Waddenzee' en 'Feel the Night'. Maar bijvoorbeeld ook de bijeenkomst over vismonitoring, de workshop over het kwelderbeheer, de ontmoeting tussen vissers en wetenschappers en de bijeenkomsten over de vaarrecreatie.

Nieuws

De doelgroep van onze communicatie-inspanningen is primair de Waddenzee-professional, maar geregeld komen de inspanningen van PRW ook in de nieuwsmidia terecht. Soms verstuurt PRW een persbericht, maar vaak wordt het nieuws al opgepikt via social media en de website. Zo kwam de Flywaytelling in verschillende media terecht, waaronder het Jeugdjournaal en zelfs het NOS Achtuurjournaal.

Het meerjarenprogramma van de Garnalefabryk was de opening van Omrop Fryslân en de proef met de scheepswrakken telde een drie pagina's groot katern in het Friesch Dagblad. De ontdekking van de platte oester was een primeur voor de Volkskrant, maar kwam daarna in tal van andere landelijke en regionale media terecht.

PROGRAMMA-ORGANISATIE: MOOI WERK MOOI WAD

Het programmabureau is het hart van Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW). Het programmabureau is als volgt opgebouwd:

- Programmadirecteur
- Secretaris
- Strategietrekkers
- Projectleiders
- Officemanager

Het Programma staat onder leiding van een programmadirecteur (Hendrikus Venema), ondersteund door een secretaris en officemanager. Elke strategie kent een strategiemanager welke verantwoordelijk is voor de uitvoering. De programmadirecteur, strategiemanager en secretaris vormen het kernteam/managementteam van het Programma naar een Rijke Waddenzee.

Naast het Kernteam is er ook een Programmateam, waar alle betrokken organisaties, projectleiders en belanghebbenden in deelnemen. Dit programmateam vergadert eens per maand waarbij één strategie centraal staat. Hier wordt de betrokkenheid verankerd en worden leerervaringen gedeeld. Het Waddenfonds, de Waddenacademie, het secretariaat van de Waddenzee- en kustgemeenten en het Regiecollege Waddengebied zijn betrokken bij het Programmateam. Afhankelijk van het thema worden ook andere gebruikers uitgenodigd.

Oprichtgeverscollectief

Voor de periode 2015-2018 fungeert het Oprichtgeverscollectief Beheer Waddenzee (OBW) als formele stuurgroep (raad van toezicht) van het Programma.

Het OBW bestond in 2017 uit:

- Sieben Poel (voorzitter) namens Rijkswaterstaat en het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Hoofdingenieur Directeur Rijkswaterstaat

- Jaap Verhulst, namens het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat & het Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit, Regiobassadeur
- Klaas Kielstra, namens de drie Waddenprovincies, Gedeputeerde provincie Fryslân
- Piet Winterman, namens de Coalitie Wadden Natuurlijk, Directeur Staatsbosbeheer
- Albert de Hoop, namens alle Waddeneiland- en -kustgemeenten, Burgemeester Ameland/Tineke Schokker, Burgemeester Vlieland (vanaf september 2017)
- Bas Eenhoorn (adviseur), namens het Regiecollege Waddengebied, voorzitter RCW

Het OBW ziet tevens toe op de snelheid van de voortgang in de Samenwerkingsagenda Beheer, waar PRW een coördinerende rol in heeft.

Organisatie

Het programma heeft in 2017 de beschikking gehad over ruim 20 medewerkers, maar praktisch allemaal part time. Die medewerkers werden geleverd vanuit het ministerie van EZK/LNV, de Coalitie Wadden Natuurlijk, Rijkswaterstaat, de Waddenprovincies en de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. Daarnaast wordt er veelvuldig gebruik gemaakt van expertise op projectbasis vanuit de markt.

Financiën

Een slagvaardige netwerkorganisatie vraagt om een stabiele programma-financiering met mandaat. Voor de periode 2015-2018 wordt PRW gefinancierd door Rijkswaterstaat en de Ministeries van Economische Zaken en Klimaat, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en van Infrastructuur en Waterstaat.

Conform afspraken heeft PRW jaarlijks circa 2 miljoen euro in de vorm van mensen en middelen tot haar beschikking voor zowel de programmaorganisatie als voor het initiëren en faciliteren van projecten (aanjaagbudget).

In 2017 had PRW het volgende begroot:

- Euro; 1.692.000,-
- 3.000 uren inzet van RVO
- 750 projecten van de provincies en 2 fte voor het kernteam

Aanvullend daarop levert EZ 1,6 formatieplaats aan PRW en Rijkswaterstaat de huisvesting en 0,6 formatieplaats. Jaarlijks wordt daarvoor een uitvoeringsagenda en een begroting opgesteld, die goedgekeurd dient te worden door het OBW.

In totaal heeft PRW EUR 1.570.000,- ontvangen. De begroting voor de Uitvoeringsagenda 2017 is verdeeld over de 9 strategieën van PRW voor de uitvoering van projecten. Daarbij kan het gaan om de inhuur van een projectleider of om middelen voor kennis, een verkenning, organisatie van bijeenkomsten etc.

In totaal is er in 2017 voor een bedrag van EUR 1.474.000,- verplicht aan opdrachten. Het verschil in de bedragen heeft te maken met het feit dat een aantal opdrachten/verplichtingen niet zijn geboekt op 2017 maar op 2018. Verder hebben we inkomsten gegenereerd vanwege medefinanciering door derden.

Belangrijke uitgavenposten voor het aanjagen of versnellen van projecten en initiatieven waren in 2017:

- Transitie garnalenvisserij
- Herintroductie platte oester
- Ontwikkeling trilateraal programma Swimway
- Ontwikkeling en uitvoering flywaymonitoring
- Ontwikkeling Initiatief Lauwersmeer
- Ontwikkeling strategie zoutadaptatie
- Opzetten kennisprogramma sediment en morfologie
- Verkenning duurzame bereikbaarheid Waddeneilanden
- Eems-Dollard: het onafhankelijk procesmanagement E&E in Balans, kennisinbreng en procesondersteuning bij ontwikkeling pilots ED 2050
- Ontwikkelen en versterken duurzaam Waddentoeisme
- Ontwikkeling programma en promotie Dark Sky Park

COLOFON

Oprichtgever:

Programma naar een Rijke Waddenzee

Redactie:

Eindredactie: Christiaan Kooistra
Redactie: Christiaan Kooistra, Ronald Lanfers, Michiel Fiet, Manon Tentj, Wim Schreerlamer, Ernst Lohviers, Lianne Huzen, Peter Ros, Hein Sas, Hendrikus Venema en Fransien Jelloma.

Vormgeving en productie:

TEAM communicatie

Fotografie:

Michiel Fiet: Voorpagina
Harold Slomp: Achterpagina

Remte Jo Backers: Pagina 34
Beeldbank Rijkswaterstaat: Pagina 24-25
Michiel Fiet: Pagina 10-11, 14-15, 37
Tom van der Have: Pagina 17
Jorden Huisman: Pagina 13
Jan Hunemans: Pagina 20-21
Rosann Kok: Pagina 7
Christiaan Kooistra: Pagina 5, 6-7, 11, 29, 26, 28-27, 29, 31, 32-33, 35, 36
Lucht surveillance Rijkswaterstaat Noord-Nederland: Pagina 22, 28, 30, 31, 36-37
Beit Meerstra: Pagina 18 en 19
Stijn Rommets: Pagina 28
Paul Voorhuis (Highzone): Pagina 16
Sem van der Wal: Pagina 36
Domen Westerhuis: Pagina 40

April 2018

PROGRAMMA **NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE**

Zuidereingel 3, 8911 AV Leeuwarden

www.rijkowaddenzee.nl

 [RijkeWaddenzee](#)

**MOOIWERK
MOOIWAD**

PROGRAMMA NAAR EEN RIJKE WADDENZEE

1. VERDUURZAMING VISSERIJ & MATLOUWHEITEL

№	Maatregel	1	2	3	4	5	6	7
1.1	Maatregel voor de duurzame visserij							
1.2	Maatregel voor duurzame recreatieve vissers							
1.3	Maatregel voor duurzame recreatieve vissers							
1.4	Maatregel voor duurzame recreatieve vissers							

2. COMPLEMENTAIRE VOERSELWED-BOOGWERF EN VISSEN

№	Maatregel	1	2	3	4	5	6	7
2.1	Maatregel voor voedselwed- en boogwerf							
2.2	Maatregel voor voedselwed- en boogwerf							
2.3	Maatregel voor voedselwed- en boogwerf							
2.4	Maatregel voor voedselwed- en boogwerf							

3. VOEDS-FLY WAF & VERBETEREN BREDERDREUCELS

№	Maatregel	1	2	3	4	5	6	7
3.1	Maatregel voor voeds- en fly waf							
3.2	Maatregel voor voeds- en fly waf							
3.3	Maatregel voor voeds- en fly waf							

4. VERZACHTEN BANDING WASTE WAD & MATTE WAD

№	Maatregel	1	2	3	4	5	6	7
4.1	Maatregel voor verzachten banding waste wad							
4.2	Maatregel voor verzachten banding waste wad							
4.3	Maatregel voor verzachten banding waste wad							
4.4	Maatregel voor verzachten banding waste wad							

5. SEDIMENTAHOUDING VOOR VEILIGHEID & RIKOVERSTIET

№	Maatregel	1	2	3	4	5	6	7
5.1	Maatregel voor sedimenta-houding							
5.2	Maatregel voor sedimenta-houding							

6. VERDUURZAMING SNEEDVAART, HAVENS & WAAINGELBIETEN

№	Maatregel	1	2	3	4	5	6	7
6.1	Maatregel voor duurzame sneedvaart							
6.2	Maatregel voor duurzame havens							
6.3	Maatregel voor duurzame havens							

7. EENS-DOELMID ESTUARUM

№	Maatregel	1	2	3	4	5	6	7
7.1	Maatregel voor eens-doelmid							
7.2	Maatregel voor eens-doelmid							

8. DOURZAAM WILDOEDTOEFNSME WERELDENF GOED

№	Maatregel	1	2	3	4	5	6	7
8.1	Maatregel voor duurzaam wildoedtoefnsme							
8.2	Maatregel voor duurzaam wildoedtoefnsme							
8.3	Maatregel voor duurzaam wildoedtoefnsme							

9. EFFECTEN VAN EXTERNE INVLOEDEN

№	Maatregel	1	2	3	4	5	6	7
9.1	Maatregel voor effecten van externe invloeden							

10. OVERS

№	Maatregel	1	2	3	4	5	6	7
10.1	Maatregel voor overs							
10.2	Maatregel voor overs							

DE WADDENZEE IS MAGISCHE PLEK. EEN PLEK WAAR HEMEL EN AARDE HET TONEEL DELEN

De Waddenzee is een magische plek. Een plek waar hemel en aarde het toneel delen. De Waddenzee is een uniek landschap. Het is een plek waar natuur en cultuur samen komen. De Waddenzee is een plek waar we ons kunnen vermaken. Het is een plek waar we ons kunnen ontwikkelen. De Waddenzee is een plek waar we ons kunnen redden. Het is een plek waar we ons kunnen verliezen. De Waddenzee is een plek waar we ons kunnen vinden. Het is een plek waar we ons kunnen verliezen. De Waddenzee is een plek waar we ons kunnen vinden. Het is een plek waar we ons kunnen verliezen. De Waddenzee is een plek waar we ons kunnen vinden. Het is een plek waar we ons kunnen verliezen. De Waddenzee is een plek waar we ons kunnen vinden. Het is een plek waar we ons kunnen verliezen.

PROGRAMMA NAAR EEN RIJKE WADDENZEE

UITVOERINGSAGENDA 2018

**MOOIWERK
MOOIWAD**

VOORTGANGSRAPPORT
VERDUURZAMING
MOSSELZAAD VISSERIJ
OVER HET JAAR 2017

MOOIWERK
MOOIWAD
MOOI
MOOI

PROGRAMMA NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE

INHOUD

INLEIDING	4
1. GESLOTEN GEBIEDEN VOOR DE MOSSELZAADVISSERIJ	6
2. MOSSELBESTANDEN EN -ZAAD VISSERIJ IN 2016	8
3. INVANG VAN MOSSELZAAD MET MZI'S	10
3.1 EVALUATIE BELEID	10
3.2 OOGST MZI-ZAAD	12
4. ZUID-NOORDTRANSPORTEN	14
5. ONDERZOEK EN INNOVATIE	16
5.1 ONDERZOEK BESCHERMDE GEBIEDEN	16
5.2 DRAAGKRACHT ONDERZOEK	18
5.3 OVERIG ONDERZOEK	19
BIJLAGE	20

INLEIDING

Deze rapportage betreft de voortgang van het in 2008 afgesloten "Convenant transitie mosselsector en natuurherstel Waddenzee" over het jaar 2017.

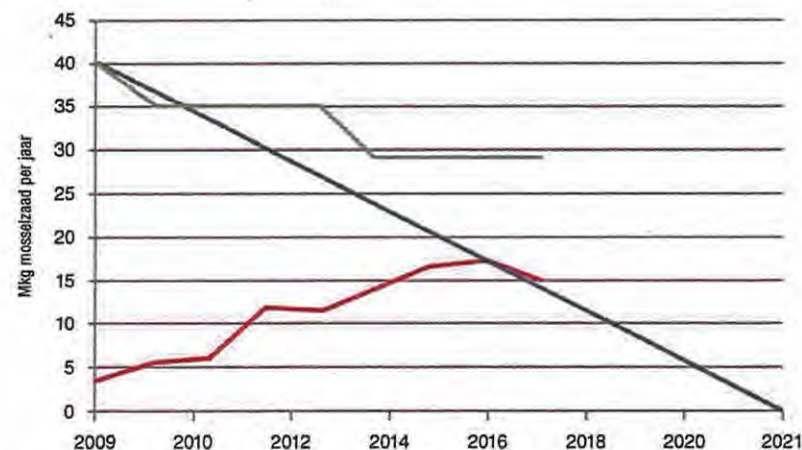
Het convenant betreft de visserij van mosselzaad in het niet droogvallende deel van de Waddenzee. De uitvoering van de convenant afspraken vindt plaats conform het Plan van uitvoering transitie mosselsector 2014-2018 (REF 1). Aansturing vindt plaats vanuit een bestuurlijk overleg ter zake waarvan de samenstelling in de bijlage is gegeven. De stuurgroep wordt inhoudelijk ondersteund door een projectgroep. Over de voortgang van het convenant wordt jaarlijks gerapporteerd.

Het zogenaamde "Mosselconvenant" is gesloten tussen de mosselsector, het ministerie van LNV en natuurorganisaties in de Waddenzee.

Het afsprakenpakket bestaat uit twee onderdelen:

1. De geleidelijke afbouw van de mosselzaadvisserij in het sublitoraal van de Waddenzee met als resultaat dat mosselbanken zich aldaar ongestoord kunnen ontwikkelen.
2. Deze vervangen door een alternatieve bron van mosselzaad als grondstof voor de kweek van marktwaardige mosselen en wel zodanig dat een renderende kweek mogelijk blijft. De vangst van mosselzaad met zogenaamde MZI's (=mosselzaad vanginstallaties) biedt daarbij tot op heden het beste perspectief.

In **figuur 1** is de voortgang van het convenant in de afgelopen jaren samengevat.

FIGUUR 1
Schematisch overzicht van de voortgang van het mosselconvenant.

- Blaue lijn:** bij de start van het convenant ingeschatte daling van mosselzaadvisserij van de bodem.
Groene lijn: feitelijke afbouw mosselzaad visserij van de bodem. In 2018 is een volgende reductie stap voorzien.
Rode lijn: feitelijke vangst van mosselzaad via installaties uit de waterkolom.

* Met de term mosselzaad worden de zeer jonge mosseltjes bedoeld die niet meer in het water zweven maar een aanhechtingsplaats voor verdere groei gevonden hebben.

1 GESLOTEN GEBIEDEN VOOR DE MOSSELZAADVISSEERIJ

Een deel van het sublitoraal van de Waddenzee (de permanent onder water staande gebieden) is gesloten voor de mosselzaadvisserij. Dit betreft de permanent gesloten gebieden zoals met name vastgelegd in het Beleidsbesluit Schelpdiervisserij uit 2004 (REF 2) en de gebieden die in het kader van dit convenant zijn gesloten in de westelijke Waddenzee.

Het doel van deze gesloten gebieden is de omstandigheden te creëren waaronder mosselbanken met de daarbij behorende natuurwaarden zich ongestoord kunnen ontwikkelen. De monitoring van deze gebieden (zie hierna) heeft tot doel deze ontwikkeling in beeld te brengen. De ligging van deze gesloten gebieden is weergegeven in figuur 2.

Het totale oppervlak aan sublitorale mosselbanken in de westelijke Waddenzee bedroeg in het voorjaar van 2017 2789 ha. In het voorjaar van 2016 bedroeg het totale areaal aan mosselbanken 1183 ha. In de voor mosselzaadvisserij gesloten gebieden ligt 984 ha aan mosselbanken, overeenkomend met 35% van het totale areaal aan mosselbanken.

Deze sluiting komt overeen met 28% van de historische vangstmogelijkheden voor mosselzaadvisserij. Dit is dus het vangstverlies dat met MZI moet worden gecompenseerd. In 2018 is voorzien, als derde stap in de transitie, dat een areaal wordt gesloten overeen komend met ongeveer 7.7% van deze vangst tot in totaal 35.7%.

In 2017 zijn ter voorbereiding hierop twee onderzoeken gedaan zodat voorjaar 2018 een definitief besluit mogelijk is:

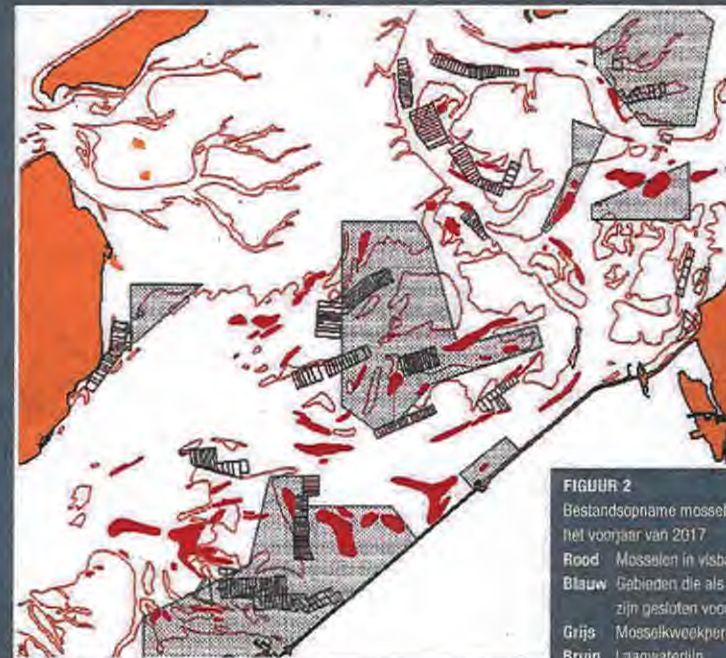
- Onderzoek naar de sociaal economische situatie in de mosselsector mede a.g.v. het convenant.
- Onderzoek naar de te sluiten gebieden voor de vangst aan mosselzaad.

an Wageningen Marine Research (het vroegere IMARES) is gevraagd wat de eventuele mogelijkheden op de Noordzee zijn voor mosselkweek. Gezien het dynamische karakter van de Noordzee is dat lastig te voorspellen. Om daar zicht op te krijgen beveelt WMR een proef op praktijkschaal aan.

In 2016 is reeds een besluit genomen over de plek van "nieuwe" mosselkweekpercelen die gerelateerd zijn aan deze derde transitie stap. Het gaat in principe om 208 ha die geruid gaan worden tegen percelen die slecht produceren.

Ten slotte; de mosselsector wil ook komen tot een betere verkaveling van de huidige mosselpercelen in de Waddenzee en Oosterschelde. Dit om het productievermogen van het huidige kweekareaal zo veel mogelijk in stand te houden en bij voorkeur te verbeteren. In 2017 is gestart met de voorbereidingen voor deze zogenoemde technische optimalisatie van de kweekpercelen. De verwachting is dat deze optimalisatie in de zomer van 2018 zal zijn afgerond.

¹ Met de term mosselraad worden de jonge mosseltjes tot enkele centimeters groot bedoeld die zich hebben gevestigd op de bodem of in het water hangende structuren.

FIGUUR 2
Bestandsopname mosselen in de Waddenzee in het voorjaar van 2017
Rood Mosselen in zichtbare dichtheden (april 2017)
Blauw Gebieden die als onderdeel van de transitie zijn gesloten voor mosselzaadvisserij
Grijs Mosselkweekpercelen
Bruin Laagwaterlijn

2. MOSSELBESTANDEN EN -ZAAD VISSERIJ IN 2017

Jaarlijks wordt in het voorjaar en najaar het "wilde" mosselbestand in het sublitoraal van de westelijke Waddenzee geïnventariseerd (REF 3). Dit is dus exclusief het bestand op de kweekpercelen.

Tijdens de bestandsopname in het voorjaar van 2017 bleek 60.2 Mkg netto (= 111.4 · Mkg bruto gewicht ; 2) wilde mosselen aanwezig, waarvan 77% 1-jarig zaad (jaarklasse 2016). Het gaat daarbij om een oppervlak van bijna 2800 ha mosselbank, waarvan 1000 ha meerjarige banken, zie figuur 2. De zaadval van mosselen (het naar de bodem zakken van de jonge mosseltjes en het zich hechten aan substraat) vindt plaats in de zomer. In het vroege najaar van 2017 heeft de tweede inventarisatie plaatsgevonden. Daarbij bleek dat er in de zomer van 2017 zaadval van betekenis is uitgebleven en er geen nieuwe zaadbanken zijn ontstaan. Ook bleek dat van het nog aanzienlijke bestand dat over was na de voorjaarsvisserij veel was verdwenen als gevolg van stormen in de zomer en in het najaar.

Op basis van deze inventarisaties wordt door de mosselsector besloten of een visserij mogelijk is en - zo ja - worden visplannen opgesteld en daarvoor de vergunning aangevraagd. Per 2015 wordt daarbij gewerkt met een meerjarige Wet Natuurbescherming vergunning, waar voorheen nog voor elke visserij een aparte vergunning werd aangevraagd.

In het voorjaar 2017 is op mosselzaad gevist, waarbij 36.4 Mkg mosselzaad is opgevisst en weer is uitgezaaid op de kweekpercelen. In het najaar is niet gevist omdat er in de zomer

van 2017 nauwelijks zaadval is geweest en van de uitbundige zaadval uit 2016 al weer veel was verdwenen door stormen.

Een overzicht van de jaarlijkse vangsten in Mkg bruto gewicht sinds 2009 is opgenomen in tabel 1.

TABEL 1
Vangsten mosselzaad Nederlandse kustwateren per jaar.

JAAR	TOTALE BRUTO VANGST MOSSELZAAD DOOR BODEMVISSERIJ IN MKG*
2009	44
2010	20
2011	0
2012	41
2013	21
2014	20
2015	15
2016	36
2017	37

* In 2009 en 2010 is de jaarvangst deels afkomstig uit Oosterschelde en Voordelta met resp. 13 en 5 Mkg.

† Het brutogewicht is inclusief aanhangende tarw in de vorm van o.a. bysustraden en lege schelpen die tussen de mosselen aanwezig zijn wanneer deze worden opgevisst. Quota an vangsten zijn daarom uitgedrukt in bruto hoeveelheden. In de hier gegeven waarde is ook de groei van het mosselzaad met ca 20% tussen de inventarisatie in maart en de start van de zaadvisserij in mei verrekend. De M staat voor miljoen.

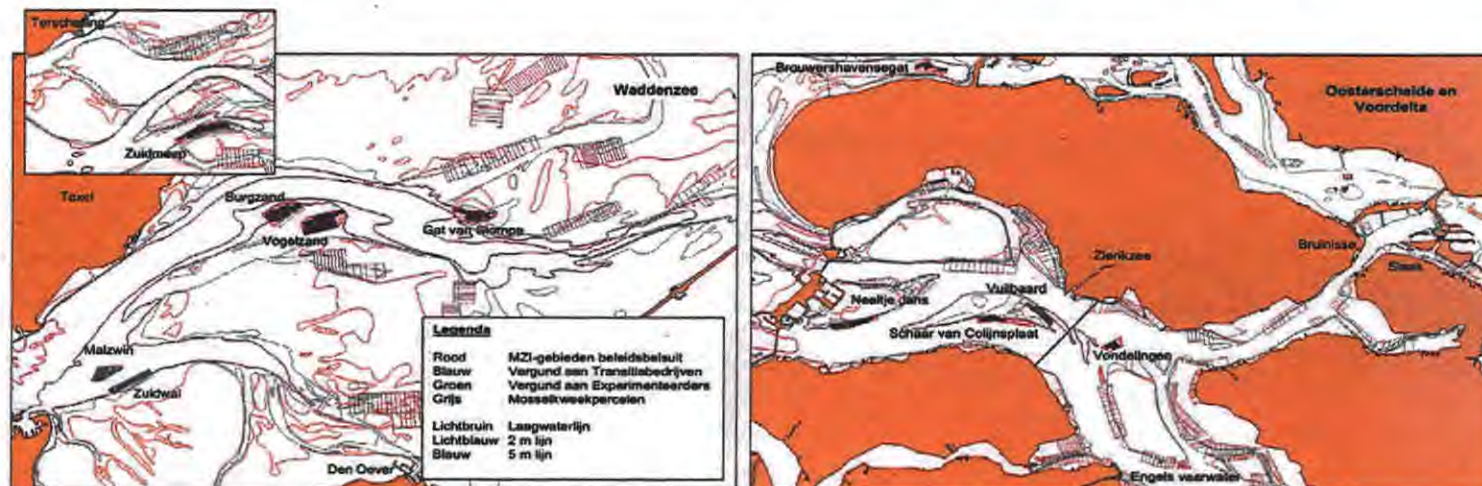
3. INVANG VAN MOSSELZAAD MET MZI'S

3.1 BELEID

In 2015 is het beleid voor MZI's door het ministerie van EZ geëvalueerd. Naar aanleiding daarvan is het areaal waarop MZI's mogen worden ingezet verminderd van 920 ha naar 760 ha en is de ligging van sommige MZI-locaties aangepast.

Bij de toedeling van deze gebieden wordt onderscheid gemaakt tussen zogenaamde transitiebedrijven en voormalig experimenteers. De transitiebedrijven zijn de bedrijven die MZI-ruimte krijgen ter compensatie van het verlies aan visgebied door de gebiedssluitingen. De voormalig experimenteers zijn bedrijven die al voor het convenant actief waren met MZI's en deze mochten exploiteren op experimentele basis. Het beleid is dat de experimenten worden afgebouwd, waarbij voor deze bedrijven een overgangsregeling geldt. Dit heeft er in geresulteerd dat twee bedrijven in de Waddenzee per 2016 een permanente status hebben gekregen en de overige experimenteers hun activiteiten in 2016 hebben moeten staken. Dit uit zich in teruglopende oogsten zoals weergegeven in tabel 3. De oogst van de (voormalig) experimenteers telt niet mee in de transitie. Om reden daarvan is in figuur 4 alleen de oogst door de transitiebedrijven weergegeven.

Het voor MZI vergunde areaal in 2017 is 253 ha. Dit is voor Waddenzee en Oosterschelde en voor transitiebedrijven en experimenteers samen. De ligging van de MZI-gebieden en de daarbinnen in 2017 vergunde kavels zijn weergegeven in figuur 3.

FIGUUR 3
Ligging MZI locaties (rood) en kavels (blauw en groen) in 2017

Dat een deel van de ruimte niet is gebruikt hangt samen met de afmetingen van de MZI's en het positioneren van de MZI's op de stroomrichting. Daardoor blijven er binnen de kavels restoppervlakten over. Ook is een aantal kavels in 2017 nog niet of maar deels benut, samenhangend met het feit dat de MZI's grote investeringen vragen en deze niet in een keer door de bedrijven kunnen worden gedaan.

3.2 OOGST MZI-ZAAD

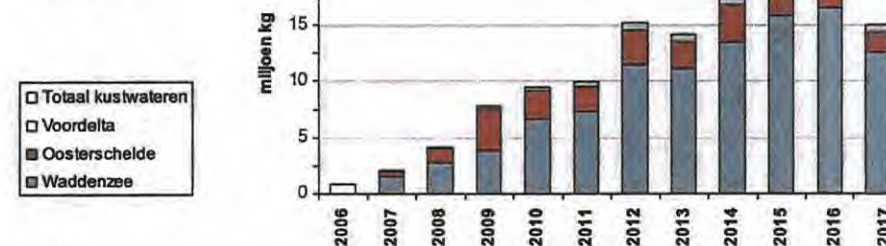
In **figuur 4** is de totale oogst van MZI-zaad door de transitiebedrijven sinds 2009 weergegeven. De figuur laat zien dat de productie van MZI-zaad gestaag is toegenomen. Dit is vooral toe te schrijven aan de opbrengsten in de Waddenzee waar in het kader van stap 2 van de transitie het areaal voor MZI in 2014 en 2015 is verdubbeld van 120 ha naar 240 ha. In de Deltawateren moet de uitbreiding van stap 2 nog plaatsvinden.

In 2017 is de productie van MZI-zaad in met name de Waddenzee wat lager dan in 2016. Dit is het gevolg van een tegenvallende opbrengst van MZI-zaad per meter invangtouw / m2 netwerk. Ook de mosselen op de bodem (gekweekt en wild) floreerden in 2017 minder dan gemiddeld. In de Oosterschelde daarentegen was de invang per m uitgehangen touw in 2017 juist hoger dan in de voorgaande jaren. Dergelijke verschillen tussen jaren en tussen de Waddenzee en Delta zijn ook uit het verleden bekend. De onderliggende oorzaak van deze verschillen is onbekend; ze worden beschouwd als natuurlijke fluctuaties.

De MZI-oogst door de transitiebedrijven is weergegeven in **tabel 2**. Dit betreft dus de vangst die meetelt voor het convenant. In 2017 gaat het om 14,7 MKg mosselzaad dat is ingevangen op een gebruikt areaal van 222 ha. Omgerekend komt dat op een gemiddelde opbrengst van 76.000 kg per hectare.

De vangsthoeveelheden door de experimenteerbedrijven staan in **tabel 3**. Deze zijn afgenomen omdat de overgangstermijn voor bijna alle experimenteerbedrijven eind 2015 is beëindigd.

FIGUUR 4
Oogst aan MZI zaad (in MKG) door de transitie bedrijven in de loop der jaren

TABEL 2
Gebruikte MZI arealen en opbrengsten: reguliere transitie.

	WADDENZEE		OOSTERSHELDE		VOORDELTA		TOTAAL	
	Areaal (ha)	Opbr. (Mkg)	Areaal (ha)	Opbr. (Mkg)	Areaal (ha)	Opbr. (Mkg)	Areaal (ha)	Opbr. (Mkg)
2009	64	1,3	90	2,6	0	0	154	3,9
2010	96	3,6	67	1,8	4	0,2	168	5,6
2011	93	4,5	60	1,5	4	0,2	158	6,2
2012	116	8,7	42	2,4	12	0,5	171	11,5
2013	113	9,1	43	1,7	11	0,5	167	11,3
2014	149	11,7	39	1,9	11	0,5	199	14,1
2015	192	13,6	52	2,0	10	0,6	254	16,2
2016	194	15,2	21	1,1	5	0,4	220	16,7
2017	196	13	16	1,1	10	0,6	222	14,7

TABEL 3
MZI arealen en opbrengsten: experimenteerdors.

	WADDENZEE		OOSTERSHELDE		VOORDELTA		TOTAAL	
	Areaal (ha)	Opbr. (Mkg)	Areaal (ha)	Opbr. (Mkg)	Areaal (ha)	Opbr. (Mkg)	Areaal (ha)	Opbr. (Mkg)
2009	-	2,8	-	1,0	-	0,3	-	4,1
2010	69	3,2	19	0,4	8	0,2	95	3,8
2011	75	2,9	26	0,8	8	0,1	109	3,8
2012	73	2,8	16	0,8	8	0,1	97	3,7
2013	51	2,0	18	0,8	4	0,1	73	2,9
2014	54	2,1	20	1,2	4	0,1	78	3,4
2015	73	2,3	15	1,0	4	0,1	92	3,4
2016	31	1,4	0	0	0	0	31	1,4
2017	31	1,3	0	0	0	0	31	1,3

4. ZUID NOORD TRANSPORTEN

Er mogen mosselen uit de Oosterschelde overgebracht worden naar kweekperceelen in de Waddenzee voor verdere groei. Deze transporten worden aangeduid als "zuid noord transporten". Door de zuid-noord transporten wordt het rendement van de mosselkweek verbeterd en draagt daarmee bij aan het kunnen zetten van volgende stappen binnen het convenant.

Voorwaarde voor deze transporten is dat het risico wordt geminimaliseerd dat ongewenste exoten die in de Oosterschelde voorkomen maar nog niet in de Waddenzee, door deze transporten de Waddenzee kunnen bereiken. Om de transporten op een verantwoorde wijze te kunnen uitvoeren is een uitgebreid protocol opgesteld, bekend staand als het schelpdier-importprotocol (SIMP) met daaraan gekoppeld een intensieve monitoring van de aanwezige soorten in het herkomstgebied, in dit geval de Oosterschelde (SASI). In 2016 heeft de mosselsector geconcludeerd dat alleen Z-N transporten met MZI zaad uit de Oosterschelde van plekken waar de exoot Japanse Oesterboorder niet voorkomt en onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk zou moeten zijn. In 2017 bleek er evenals in 2016 vanwege het overvloedige aanbod van mosselzaad in de Waddenzee nauwelijks behoefte om zaad van zuid naar noord te transporteren en is in 2017 maar door 1 bedrijf eenmalig gebruik van deze vergunning gemaakt.

5. ONDERZOEK EN INNOVATIE

In 2015 is een monitorprogramma gestart naar de ontwikkeling van het bodemleven in de gebieden die vanuit het convenant zijn gesloten voor de mosselzaadvisserij. Dit langjarige programma wordt in samenhang met de gebiedssluitingen zoals die ook voor de garnalenvisserij hebben plaatsgevonden in het kader van VISWAD, uitgevoerd door Wageningen Marine Research (=WMR) als onderdeel van het beleidsondersteunend onderzoek van het departement van LNV. In 2017 zijn de eerste resultaten gepresenteerd. Hierna volgt een korte rapportage van de resultaten.

5.1 ONDERZOEK BESCHERMEDE GEBIEDEN

In 2014 is in het kader van het convenant mosseltransitie en VISWAD een aantal gebieden in de westelijke Waddenzee gesloten voor mosselzaad- en garnalenvisserij. Doel van deze sluitingen was het mogelijk maken van een ongestoorde ontwikkeling van meerjarige mosselbanken, en overige belangrijke natuurwaarden. Om te kunnen evalueren of de gebiedssluitingen leiden tot de gewenste doelen is in 2015 door Wageningen Marine Research in samenwerking met Bureau MarinX, in opdracht van LNV, gestart met monitoring van bodemdieren in de gesloten gebieden. Het was de bedoeling om na een periode van 3 jaar (2015-2017) te evalueren of bodemdieren zich anders ontwikkelen in de gesloten gebieden dan voor de sluiting en of dit toe te schrijven is aan de gebiedssluiting. Hiertoe is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: "Hoe is de ontwikkeling van soorten in de gebieden die zijn gesloten voor mosselzaad- en garnalenvisserij en aangrenzende open gebieden?" Met als vervolgvragen:

1. Zijn er verschillen in ontwikkeling tussen de voor visserij gesloten en open gebieden?
2. Zijn eventuele verschillen in ontwikkeling toe te schrijven aan de gebiedssluiting? Zo nee: is er een andere oorzaak voor het waargenomen verschil aan te wijzen?

De monitoring, die is ingericht om bovenstaande vragen te adresseren, richtte zich op de ontwikkeling van mosselbanken en geassocieerde taxa, alsmede overige belangrijke natuurwaarden.

De monitoring is uitgevoerd in de maanden juni – juli in de jaren 2015, 2016 en 2017, en is zodanig opgezet dat zoveel mogelijk gebruik gemaakt kan worden van de bestaande monitoring, in het bijzonder van de inventarisatie van mosselzaad in de westelijke Waddenzee, welke sinds 1992 jaarlijks in het voorjaar wordt uitgevoerd. Door deze aanpak kunnen de resultaten van beide studies direct met elkaar vergeleken worden. De resultaten uit de voorjaarsbemonstering zijn gebruikt om de geobserveerde ontwikkeling van bodemdieren binnen de onderzoeksgebieden te plaatsen in een breder ruimtelijk perspectief en binnen de langjarige ontwikkeling in de westelijke Waddenzee, om ze op die manier te kunnen verklaren.

Binnen de onderzoeksperiode van drie jaar zijn geen verschillen gevonden die toe te schrijven zijn aan de gebiedssluiting. De verschillen die wel gevonden zijn tussen gesloten en open gebieden hangen samen met de verschillen in biotiek en abiotiek tussen de open en gesloten gebieden bij aanvang van de monitoring in 2015. Dit benadrukt het belang van het vergelijken van ontwikkelingen in plaats van absolute verschillen, en ook het belang van het ruimtelijk en temporeel referentiekader die de gegevens uit de voorjaarsinventarisatie bieden. Dat over de periode 2015 – 2017 geen verschillen zijn gevonden die zijn toe te schrijven aan de gebiedssluiting, betekent niet dat er op langere termijn geen effecten van de gebiedssluiting waargenomen kunnen worden. Aanbevolen wordt daarom om de monitoring in de komende jaren voort te zetten.

5.2 DRAAGKRACHT ONDERZOEK

Daarnaast is ook onderzoek gedaan naar de draagkracht van een gebied mede in relatie tot het gebruik van MZI's. Het resultaat is als volgt.

In het kader van de transitie van mosselzadvisserij naar het gebruik van mosselzadvanginstallaties (MZI's) is monitoring uitgevoerd om mogelijke effecten van de opschaling van MZI's in de westelijke Waddenzee en de Oosterschelde op de draagkracht voor schelpdieren zichtbaar te maken. Hiertoe is de ontwikkeling van de bestanden aan schelpdieren in de tijd gevolgd. Daarbij is het van belang dat de bestandsopnamen van filterende soorten zo compleet mogelijk zijn. De reguliere bestandsopnamen zijn primair gericht op gebieden waar mosselen, kokkels en oesters voorkomen. Maar er zijn ook soorten die vooral buiten deze gebieden of dieper ingegraven voorkomen. Deze gebieden en dieptes zijn aanvullend bemonsterd. Hieruit blijkt dat zowel in de Oosterschelde als in de Waddenzee een bestandsschatting op basis van de reguliere bemonstering het bestand aan de soort "mesheften" onderschat. De hoogste dichtheden worden buiten de normaal bemonsterde gebieden aangetroffen. Vanaf 2018 is de survey in het kader van het wettelijk onderzoek uitgebreid met deze gebieden. Daarnaast missen de bij de bestandsopnamen gebruikte monstertuigen een deel van de diep in de bodem levende mesheften. Uit het aanvullend onderzoek blijkt dat 58 % te zijn. De bestandsgegevens zijn hiervoor vervolgens gecorrigeerd. Het aandeel van MZI mosselen in het totale bestand aan filterende soorten is in de westelijke Waddenzee 4,0 % (17 miljoen kg) en 3,5 % in de Oosterschelde (3 miljoen kg).

Daarnaast zijn draagkracht indicatoren geanalyseerd. Dit zijn het gemiddelde vleesgehalte per jaar van aangevoerde consumptiemosselen en de jaarlijkse groei van kokkels afgeleid uit de bestandsopnamen. Met deze langjarige datareeksen kunnen trends in de tijd zichtbaar worden gemaakt. Het vleesgehalte van consumptie mosselen en de groei van kokkels geven bij benadering een beeld van de draagkracht voor schelpdieren en in hoeverre deze verandert. Het monitoren van draagkrachtindicatoren kan gezien worden als "een vinger aan de pols". Het achterhalen van de oorzaak van een verandering in draagkracht is geen onderdeel van de huidige monitoring. Monitoring van de draagkrachtindicatoren laat zien dat het vleesgehalte van mosselen in de Waddenzee fluctueert in ruimte en tijd, maar geen trend in de tijd vertoont. De groei van kokkels fluctueert eveneens in ruimte en tijd, maar zonder trend. Wat opvalt is dat in de Waddenzee in jaren met een hoog kokkelbestand de kokkelgroei relatief laag is. De voedselconcentraties in dichte kokkelbanken kunnen door voedselopname klaarblijkelijk dermate afnemen dat de groei van kokkels daardoor merkbaar wordt geremd. Bij een zelfde kokkelbestand in verschillende jaren wordt een vergelijkbare groei gevonden, dus ook hier is geen sprake van een verandering in de tijd. Het vleesgehalte van mosselen en de groei van kokkels in de Oosterschelde fluctueert in ruimte en tijd, maar laat geen lagere waarden dan gemiddeld zien in de laatste jaren.

5.3 OVERIG ONDERZOEK

Eind 2015 is door de PO mosselcultuur een kennisagenda opgesteld. Het daarin opgenomen onderzoek kent twee sporen. Het eerste spoor is gericht op de inpassing van de mosselkweek in de Waddenzee als natuurgebied en vormt daarmee de basis voor vergunningen en is toelieferend aan het convenant. Het tweede spoor richt zich op het kweekrendement zelf en daarmee op de meer technische vraagstukken hoe vanuit het beschikbare mosselzad het meest efficiënt tot goede consumptiemosselen kan worden gekweekt.

Op de website van WMR zijn de resultaten van het onderzoek in 2016 uitgebreid weergegeven:
<https://www.wmr.nl/nl/project/KOMPRO.htm>.

BIJLAGE

SAMENSTELLING BESTUURLIJK OVERLEG UITVOERING MOSSELCONVENANT:

- **Ministerie van EZ:**
de heer Verfulst, regioambassadeur regio Noord en de heer Van Dongen (MT-lid directie DAD).
- **Producenten organisatie van de mosselcultuur:**
de heren Van Doorn en Risseuw.
- **Coalitie Wadden Natuurlijk (= Natuurmonumenten namens de terrein behorende organisaties, Vogelbescherming Nederland, de Waddenvereniging en Stichting Wad):**
de heren Kok, Wouters, Berkhuisen en Hofstee.
- **Voorzitter:**
de heer Alders.
- **Secretaris:**
de heer Van Beek vanuit de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland van het departement van EZ en gedetacheerd bij het Programma Rijke Waddenzee.

REFERENTIES

1. **EZ/PBW, 2014.**
Plan van Uitvoering transitie mosselsector 2014 - 2018 en natuurherstel Waddenzee.
Programma Naar een Rijke Waddenzee, Leeuwarden.
2. **LNV, 2004.**
Ruimte voor een zille oogst.
Beleidsbesluit Schelpdiervisserij 2005 - 2020.
Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.
3. **Stralen, M.R. van, D. van den Ende en K. Troost, 2017.**
Inventarisatie van het sublitorale wilde mosselbestand in de westelijke Waddenzee in het voorjaar van 2017.
MarinX-rapport 2017 nr. 175, Schiedamsche.

COLOFON

Redactie en coordinatie:
J.G. van Beek

Data:
Marnix van Stralen met dank aan de Waddenunit en Wageningen, Marine Research.

Vormgeving en productie:
TEAM - Live your brand

Fotografie:
Christiaan Kooistra, Nico Laros, Wilco de Bruijne, Bert Meerstra
www.m2i.nl en Beeldbank Rijkswaterstaat

PROGRAMMA **NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE**

Zuidersingel 3, 8911 AV Leeuwarden

www.rijkewaddenzee.nl

 RijkeWaddenzee